

ALEVİLİĞİN YANLIŞ ALGILANMASI: MUHARREM UYGULAMALARI ÖRNEĞİ

Cenkü ÜÇER*

Öz

Bu çalışma Türkiye'de yürütölen Muharrem ayı etkinliklerine bağılı olarak Aleviliğin nasıl algılandığı konusunu ele almaktadır. Konu Muharrem ayı dolayısıyla yürütölen oruç, yas/ matem ve aşure gibi unsurlardan hareketle işlenmektedir. Söz konusu unsurlara bağılı olarak bir değerlendirme yapıldığında ölkemizde günümüz itibarıyla kendilerine Alevi denilen gruplarla ilgili iki temel yanlış algı ve konumlandırmanın bulunduğu görölmektedir. Bunlardan ilki, söz konusu unsurların sadece Aleviliğe ait özelliklermiş gibi algılanıp, diğer tasavvuf ekollerindeki aynı içerik ile yürütölen uygulamaların göz ardı edilmesidir. İkincisi ise, Muharrem uygulamalarına bağılı olarak Aleviliğin Şii (Caferi) çerçevesinde görölebilmektedir. Bu iki temel yanlış algı ve konumlandırmanın konunun tarihsel ve bilimsel bilgilerin ortaya koymuş olduğu veriler dikkate alınmaksızın yanlış bir şekilde değerlendirilmesinden kaynaklandığı düşünölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muharrem, Aşure, Kerbelâ, Alevilik, Şiilik (Caferilik)

MISPERCEPTION OF ALEVISM: IN REFERENCE TO THE MUHARRAM MONTH ACTIVITIES

Abstract

This study discusses how Alevism is perceived in reference to the Muharram Month Activities carried out in Turkey. The subject is handled by means of fasting (of Muharram), mourning and ashure (Noah's pudding dessert) activities carried out in the Muharram Month. When an assessment is made considering the activities about the subjects, it is observed that there are two main misperceptions and incorrect positionings related to groups called as "Alevi" in our country. First of these is the perception of these activities as if they only belong to Alevi groups and disregarding activities executed with the same content in other Sufism approaches/sufi orders. Second is accepting Alevism within the frame of the Shi'ism/Ja'farism. It is considered that these two fundamental misperceptions and wrong positionings are due to incorrect assessments that ignore the data revealed by the historical and scientific knowledge.

Keywords: The Month of Muharram, Ashura/The Tenth Day of Muharram, Karbala, The Alevism, The Shi'ite (Ja'fariya)

* Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Faköltesi, Ankara/Türkiye, cenksu.ucer@ybu.edu.tr
DOI: 10.12973/hbv.74.152

Giriş

Son çeyrek asırda dünyada ve ülkemizde yaşanan bir takım sosyal ve siyasi gelişmelere bağlı olarak ülkemizde yeni bir Alevî kimliği de görünürlik kazanmış ve Bektâşi, Kızılbaş, Tahtacı vb. farklı gruplar için bir üst kavram olarak kullanılmaya başlandığı görülen Alevilik bugüne kadar farklı boyutlarıyla daima gündemde yer almıştır. Ancak Alevilik-Bektâşilik şeklindeki yaygın kullanıma bakıldığında daha çok Kızılbaş gruplara karşılık geldiği anlaşılan; bununla birlikte zaman zaman diğer grupları da içine alacak şekilde bir şemsiye kavram formatında kullanıldığı görülen Aleviliğin ele alınış biçimi ve tartışmalara bakıldığında genellikle bir karışıklığın olduğu, konunun bilimsel verilerden çok duygusal, ideolojik ve siyasi olarak değerlendirilmeye tabi tutulduğu görülmektedir. Tarihsel tecrübesini ve bilimsel metodolojiyi dikkate almayan yaklaşımlar nedeniyle de günümüzde Alevilik nitelmesi kullanılan yapının yanlış bir şekilde algılandığı ve konumlandırıldığı müşahede edilmekte; bunun da bazı yanlış karar ve uygulamalara ve anlayışlara neden olduğu görülmektedir. Söz gelimi, yakın coğrafyamızda ve komşu ülkelerde meydana gelen bazı olaylar dolayısıyla, konunun ülkemiz siyasetinde işlenmesi esnasında ülkemizde kendilerine Alevî nitelmesi kullanılan grupların, Suriye'de ve ülkemizde yaşayan Nusayriler ile karıştırılabildiği görülmektedir. Hâlbuki ülkemizde şu an itibariyle kendilerine Alevî ya da meşhur kullanımıyla Alevî-Bektâşi denilen grupların hiç birinin kendilerine Nusayrî ya da Arap Alevîsi denilen yapı ile tarihte -ne itikaden ne zihnen ne kültürel olarak ve ne de siyaseten- hiçbir şekilde irtibatları olmamıştır. Buna rağmen, her iki grubun da Alevî nitelmesiyle isimlendirilip gündemde tutulması, yukarıda işaret edilen irtibatsızlıklarına rağmen bir takım yanlış gündemleştirmelere yol açmıştır. Buna bağlı olarak bir taraftan Bektâşisi, Kızılbaş, Tahtacısı, Hubyarlısı vb. Alevilerin Nusayriler ile aynılaştırıldıkları; diğer taraftan da siyaseten bu konuda yapılan tartışmalarda tartışan grup ya da kişilere olan bakış ve tutumlardan kaynaklı olarak Alevilerin de kendilerini Nusayriler ile yakın hissetmeye başladıkları ya da Suriye'de cereyan eden ve mezhebî bir mücadele algısıyla sunulan ve anlaşılan olaylarda kendilerine bir konum tayin ettikleri anlaşılmaktadır. Bunda Alevilik kavramının farklı coğrafyalarda birbiriyle benzerliği olmayan grupların her biri için bir sıfat ya da isim olarak kullanılmasına bağlı olarak söz konusu grupların birbiriyle karıştırılmasının etkili olduğu düşünülebilir. Ancak ifade edilmelidir ki, günümüzde ülkemizde kendilerine Alevî nitelmesi kullanılan grupların hiçbiri; ne Bektâşiler, ne Erdebil Sûfiyân Süreği Talibleri (yani Kızılbaş gruplar), ne Tahtacılar, ne Hubyarlılar, ne Keçeci Babalılar, ne de başkaları, Nusayriler ile kıyaslanmamalıdır. Zira ülkemizde kendileri için Alevilik kavramının kullanıldığı yapı ile kendilerine Arap Aleviliği de denilen Nusayrilik tamamen farklı gruplar ve algılardır. Bu itibarla, konular değerlendirilirken tarihsel ve bilimsel veriler çerçevesinde ele alınması kaçınılmazdır.

Bu makalede Türkiye’de yürütülen Muharrem etkinliklerine bağlı olarak da gerek Bektaşiler gerek Kızılbaşlar gerekse diğer müstakil ocaklar için bir üst adlandırma olarak kullanılmaya başlanan Aleviliğin yanlış bir şekilde konumlandırıldığı hususu üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede öncelikle Muharrem ayı dolayısıyla dinî gelenekte ve toplumda var olan Muharrem orucu, yas, aşure vb. temel bazı uygulamalara işaret edilecek, bu uygulamaların hem Alevî ya da Alevî-Bektâşi nitelimeleli gruplarda hem de diğer toplum unsurlarında nasıl anlamlandırıldığı ve icra edildiği işlenecek, buradan hareketle genelde Şiilik (Caferilik) ile karıştırılan Alevî geleneğin aslında anlaşılması ve görülmesi gereken konumundan daha başka yerlerde görüldüğü hususuna işaret edilecektir.

1. Muharrem Ayı ve Önemi

Dinî gelenekte mekânlar içerisinde özel mekânlar, zamanlar içerisinde de özel zamanlar yer aldığı gibi, İslam’a mensup bütün toplumların sahip oldukları pek çok ortak değer ve sembol de vardır. Hiç şüphesiz, Muharrem ayı, Muharrem ayının onuncu günü ifade eden aşure (Yavuz, 1991: 24) -bu kelimenin Arapça aslı aşure şeklinde telaffuz edilir; ancak biz burada TDK’daki kullanımı esas aldık- ve Kerbelâ olayı bu bağlamda zikredilebilecek unsurlardandır. Nitekim zaman zaman farklı algı ve tezahürler söz konusu olsa da, dünyanın hangi bölgesinde yaşarsa yaşasın, hangi dinî-kültürel alt kimliğe mensup olursa olsun, İslam toplumlarının hemen hepsinde söz konusu bu unsurlara bir şekilde önem atfedildiği bilinmektedir. Bu öneme istinaden Muharrem, Aşure ve Kerbelâ’nın, İslam toplumlarının dinî-kültürel hayatında bazı yansımaları görülür. Coğrafyamızda bu yansımaların, genel hatlarıyla bu ayda tutulan oruçlar, pişirilip dağıtılan aşureler ve Kerbelâ’da Hz. Peygamber (sas)’in torunu Hz. Hüseyin ile beraber ailesi ve yanında bulunanlardan şehit olanların yâd edilmesi ve matem tutulması hususlarında görünürlük kazandığı gözlemlenmektedir.

Bilindiği gibi, Kur’an’da “Gökler ve yeryüzü yaratıldığı zaman Allah katında ayların sayısının on iki ve bunlardan dördünün haram aylardan olduğu bildirilmiş (Tevbe, 9/36), söz konusu haram aylara saygı gösterilmesi emredilmiştir.² Muharrem ayını “şehrullâhi’l-haram” lafzıyla “Allah’ın ayı” (El-Kütübü’s-Sitte, Sahîhu Müslim, “Sıyâm”, 202-203, 1981 : 4/821) olarak nitelendiren Hz. Peygamber (sas) de bu ayın dört haram aydan birisi olduğunu ifade etmiştir (Buhârî, 1987: “KitabuBed’îl-Halk” (2/7), 6/ 2988).

Her ne kadar farklı görüşler olsa da, Fecr suresinin 2. ayet-i kerîmesinde “ve leyâlin ‘aşr/on geceye” lafzıyla yer alan ve üzerlerine yemin edilen on gecenin³ Muharrem ayının ilk on gecesi olduğu yönünde bazı yorumlara da rastlanmaktadır (Taberî, 1999: XVI/ 560). Nitekim 2. ayette geçen on gecenin, hac ayı olan Zilhicce’nin ilk on gecesi, hicrî yılın birinci ayı olan Muharrem’in ilk on gecesi, Ramazanın ilk

veya son on gecesi olduğu yönünde değişik rivayetler vardır. Ancak bunlardan birinci mananın tercihe daha uygun olduğu dile getirilmektedir. Çünkü bu sure Mekke'de indiğine, ayrıca Ramazan orucu da Medine'de farz kılındığına göre ikinci ve üçüncü şıklardaki günler surenin indiği dönemde özel bir önem taşımamaktadır. Zilhiccenin ilk on günü ise surenin inmesinden önce de Araplarda kutsal sayılmaktaydı (Kur'an Yolu, 2006: V/ 617)⁴.

Kaynaklarda Aşure'nin menşei hakkında, Hz. Nuh'tan itibaren bütün Sami dinlerde önemli bir gün olarak kabul edildiği ya da Hz. Musa ve kavminin Firavun'un zulmünden kurtulduğu gün olduğu şeklinde rivayetler yer almaktadır (Yavuz, 1991: 24-25). Nitekim hadis kaynaklarında geçen rivayete göre, "Aşure, Kureyş'in Cahiliyye devrinde oruç tuttuğu bir gündü. Rasûlüllâh (sas) da buna riayet ediyordu. Medine'ye hicret edince bu orucu devam ettirmiş ve başkalarına da emretmişti. Fakat Ramazan orucu farz kılınca kendisi Aşure gününde oruç tutmayı bırakmış, bundan sonra Müslümanlardan dileyen bugünde oruç tutmuş, dileyen tutmamıştır (Buhârî, 1987: "Savm", (bab 68/ hadis: 107-114), IV/ 1858-1861)⁵.

Bu konudaki ikinci bir rivayet ise Aşure'yi, Hz. Musa ve kavminin Firavun'un zulmünden kurtulması ile irtibatlı gören rivayettir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber, Medine'ye hicretinde; Hz. Musa ve İsrailoğulları'nın Firavun'un elinden Aşure günü kurtulduklarını ve Hz. Nuh'un gemisinin Cudi dağına bu günde oturduğunu söyleyen Yahudileri yalanlamadan "Biz Musa'ya sizden daha layıız" diyerek bu günde oruç tutulmasını emretmiştir (Buhârî, 1987: "Savm", (bab 68/ hadis: 111), 4/1859-1860; Ahmed b. Hanbel,1978: II/ 359-360). Bu rivayetleri değerlendiren Yavuz, Arapların Aşure günü doğduğu rivayet edilen ve Kâbe'yi inşa eden ataları Hz. İbrahim'in hatırasına hürmeten bu günü yaşatmış olmalarını uzak bir ihtimal olarak görmemekte, Hz. Peygamber'in Yahudilerin Hz. Nuh ve Hz. Musa hakkındaki yaklaşımlarına itiraz etmeden bu konuda bir uygulama ortaya koymasını ise Aşure'nin, Hz. Nuh'tan itibaren semavî dinlerde önemli bir yer işgal ettiğine işaret olarak yorumlamaktadır (Yavuz, 1991: 25).

Hadis kaynaklarındaki bu temel iki rivayete ilave olarak bazı tarih, hadis, fıkıh ve mev'iza kaynaklarında Hz. Âdem'in tövbesinin kabulü, Hz. Nuh'un gemisinin tufandan, Hz. İbrahim'in ateşten ve Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulması, Hz. Musa ile Hz. İsa'nın doğumu, Hz. Süleyman'a mülkünün verilmesi, Hz. Davud'un tövbesinin kabulü, Hz. Peygamber (sas)'ın Mekke'den Medine'ye hicreti vb. olaylar da hep bu gün ile bağlantılı görülmüştür (Yavuz, 1991: 25)⁶. Dinimizde Hz. Âdem'den Hz. Muhammed (sas)'e bütün peygamberlere inanmanın bir iman esası kabul edilmesi dikkate alındığında, dinî-kültürel yaklaşımlarda önemli bir yer tuttuğu bilinen ve iman tarihi açısından önemli dönüm noktaları olan söz konusu bu

hususların bu şekliyle herhangi bir doğrulama/yanlışlama olmadan benimsenmesi tarihi bir realite olduğu gibi son derece tabii de görünmektedir.

2.2 Muharrem Ayında İcra Edilen Uygulamalar

Yukarıda da işaret edildiği üzere, İslam toplumlarının dinî-kültürel hayatında Muharrem ayında icra edilen uygulamalar denilince, bu ayda tutulan oruçlar, Kerbelâ olayı ve bu olay dolayısıyla tutulan yas/matem ile pişirilen aşure akla gelmektedir.

a. Muharrem Orucu

Muharrem ayı dolayısıyla ortaya konulan uygulamaların başında, bu ayın bazı günlerinde oruç tutulması gelmektedir ki bu uygulamanın kaynaklarda da referanslarının olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi, Hz. Peygamber (sas), Muharrem ayını “Allah’ın ayı” olarak nitelendirmiş, Ramazan’dan sonraki en faziletli orucun da bu ayda tutulan oruç olduğunu ifade ederek, kendisinin (sas) de bizzat tuttuğu bu orucun tutulmasını tavsiye etmiştir (Müslim, 1984: “Sıyâm”, 202-203, 1981 : 4/821). Bu tavsiyeye bağlı olarak Müslümanlar da kimi sünnet kimi müstehab kimi matem nitelemesiyle⁷ Muharrem’de oruç tutmaktadır.

Sünnet olarak tutulan oruçlar, Muharrem’in onu esas alınıp bir öncesi ve bir sonrasıyla tutulan oruçlardır. Nitekim Hanefî ve Malikî mezheplerine göre Muharrem’in dokuzuncu günü ile birlikte onuncu günü ya da onuncu günü ile on birinci günü oruç tutmak sünnet olarak kabul edilmiştir. Şafîiler ise bu ayın dokuzuncu ve onuncu gününde oruç tutmayı müstehab olarak kabul etmektedir (Yaşaroğlu, 2006: XXXI/5; Bilmen, 1957: 356; İlmihal, 2011: 389; Keskin, M.,2010: 337).

Bunun yanında Muharrem’in ilk on günü, özellikle kimi sûfi meşreb çevrelerinde müstehab olarak oruç tutulmaktadır. Sûfi meşreb çevrelerce tutulan bu orucun Tasavvuf Tarihi kaynaklarında yer aldığı görülmektedir (Sühreverdî, 1989: 416; Gazalî, 1975: I/669). Alevî gelenekte ise bu orucun, tasavvufî genel karakteristikleri doğrultusunda sûfi meşreb diğer gruplardaki gibi daha çok 10 ya da 12 gün şeklinde, ancak matem orucu nitelemesi ve şekliyle tutulduğu görülmektedir (Tur, 2002:184; Bozkurt, 2008: 69-72).

Bu makalemizi ülkemizde düzenlenen Muharrem etkinliklerinde, Alevî nitelemesi kullanılan geleneğin yanlış konumlandırıldığı hususuna işaret etmek amacıyla kaleme almamız dolayısıyla burada Alevî gelenekte Muharrem orucunun nasıl tutulduğu hususunda biraz detay bilgi vermekte fayda görülmektedir.

Muharrem ayında, Bektâşisi, Erdebil Süfiyân Süreği Tâlibi (Kızılbâşı), Tahtacısı, Keçeci Babalısı, Hubyarlısı vb. günümüzde Alevî nitelemesiyle isimlendirilen bütün gruplarda oaktan ocağa uygulama farklılıklarına bağlı olarak kiminde dokuz gün, kiminde on gün, kiminde ise on iki gün Muharrem orucu tutulur. Bu orucun

Muharrem ayının onuncu gününde bitirilecek şekilde hesaplanarak başlanması gerektiği yönünde görüşler beyan edilse de, genellikle Muharrem ayının 1'inde başlayıp 10'una kadar 10 gün ya da 12'sine kadar 12 gün bazen de üç gün öncesinden başlanıp 12'sine kadar toplam 15 gün tutulduğu görülmektedir⁸. Burada Ankara Çubuk'ta katıldığımız bir Aşure etkinliğinde bölgede bulunan Şah Kalender Velî Ocağı mensuplarının Muharrem orucunu 1 Muharrem'de başlayıp 9 Muharrem ile beraber 9 gün tuttıkları, onuncu günde ise matem tutup, aşure yapıp dağıttıklarını ifade ettikleri hususu⁹ da diğer bir uygulama örneği olarak ayrıca paylaşılmalıdır.

Günümüzde kendilerine Alevî nitelemesi kullanılan gruplar arasında farklı sayılarda tutulan bu orucun kaynağı hakkında da farkı kabullerin dile getirildiği görülmektedir. Alevîler arasındaki yaygın kabule göre, bu oruç peygamberlerin orucudur. Nitekim Hz. Âdem'in tevbesinin kabulü için bir gün, Hz. İbrahim'in Nemrut'un ateşinde yanmadığı için iki gün, Hz. Nuh'un gemisinin kurtuluşu için iki gün, Hz. Musa'nın Firavun'un şerrinden kurtuluşu için iki gün, Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulduğu için bir gün, Hz. Eyyüb'un dertlerine şifa bulması vesilesiyle bir gün, Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yusuf'a kavuşması vesilesiyle bir gün olmak üzere toplam on gün tutulur (Tur, 2002: 184-185). Bir diğer görüşe göre ise, Hz. Âdem cennetten atıldığında suçu Muharrem'de affolunmuş ve o da buna karşılık 3 gün oruç tutmuştur, Hz. Nuh tufandan bu ayda kurtulmuş ve şükür için 3 gün oruç tutmuştur, Hz. İbrahim ateşten bu ayda kurtulmuş, o da 3 gün bu ayda oruç tutmuştur, Hz. Peygamber (sas) de yine bu ayda üç gün oruç tutmuştur. Alevî nitelemesi kullanılan gelenek içerisinde Hz. Peygamber (sas)'in tuttuğu bu orucu, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hastalanıp, hastalıklarından kurtulduklarından dolayı olduğunun dile getirildiği görülmektedir. İşte peygamberlerin tuttıkları bu orucun toplamı on iki yapmaktadır ki, Alevîler bundan dolayı 12 Muharrem orucunu tutmaktadır. Diğer bir kabule göre ise bu oruç, matem orucudur, Hz. Hüseyin'le beraber Ehl-i Beyt'in Kerbelâ'da şehit edilmelerinin anısına ve Oniki İmam adına tutulur (Üçer, 2010:320).

Muharrem orucunun deyişlerde de dile getirildiği görülmektedir:

Aşure ayında matem orucu Pir Sultan Abdal'im onunda zahmet

Onları tutana sevap yazılır On birini tutana indi rahmet

Onları görenin benzi bozulur Oniki tutana nasiptir cennet

Kerbelâ'da yatan Hasan, Hüseyin. Engür olmuş, Hakk ceminde erenler.

(Öztelli, 1989: 416).

Muharrem orucunun yukarıdaki kabullerle beraber Kur'an'da emredilen bir oruç olduğu vb. (Tur, 2002: 184-189) kaynağı hakkında ne söylenirse söylenir, günümüzde Alevîler arasında oruç tutulurken matem algısıyla tutulduğu görülmek-

tedir. Nitekim Hz. Hüseyin'in şahadeti dolayısıyla tutulması gereken matem gereği zevk ve eğlenceden kaçınmak üzere birtakım hususlara dikkat edilmesi hassasiyeti tutulan oruçlarda da etkin rol oynamıştır. Buna bağlı olarak Muharrem orucu tutulan günlerde, hiçbir şekilde su içilmez, et ya da etli yemek yenmez (Tur, 2002:519-520; Topdemir, 2006:75; Üçer, 2010:320), söz gelimi bir cennet meyvesi olduğu düşün- cesiyle elma yenilmez (Üçer, 2010: 320)¹⁰.

Bu vesileyle yeri gelmişken burada bir hususa değinmekte fayda vardır: Alevilerin Muharrem'de su içmeme ya da et yememe hususunda aşırı titizlik göstermeleri ve konuyla ilgili bu hassasiyetlere özellikle vurgu yapmalarının, "Alevilerin bu oruçta sadece su içmeyip et yemedikleri, diğer şeyleri yiyip içebildikleri" yönünde yanlış bir algıya neden olabildiği görülmektedir. Bu algının doğru olmadığı açıkça ifade edilmelidir. Aleviler de oruçlarını gün ağarmasından bir buçuk-iki saat öncesi-nden ya da gece yatmadan önce (gece yarısı itibariyle) yemeyi içmeyi kesip akşam gün batımına kadar (et ve su dâhil her türlü) yeme-içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak suretiyle tutarlar. Nitekim oruçlar akşam gün batımıyla beraber açılır. Dolayısıyla Alevilerin Muharrem günlerinde su içmemeleri ya da et yememeleri, tutulan matemeye bağlı olarak akşam oruçlarını açtıklarında bunları yiyip-içmemekle alakalı bir durumdur. Yani Muharrem günleri boyunca (kimi 9, kimi 10, kimi 12, kimi 15 gün) oruçlu iken et ve su dâhil hiç bir şey yiyip içmedikleri gibi, matem günleri boyunca oruçlarını açtıktan sonra da et yemez ve su içmezler.

b. Muharrem'de Yas

Muharrem ve Aşure, aynı zamanda Hz. Peygamber (sas)'in torunu Hz. Hüseyin'in ve içlerinde Ehl-i Beyt mensuplarının da bulunduğu 70'den¹¹ fazla insanın siyasi ihtiraslar uğruna Kerbelâ'da hicrî 61 yılının Muharrem ayında Aşure günü¹² şehit edilmesi nedeniyle başka bir anlam kazanmıştır (Yaşaroğlu, 2006: 5). Buna bağlı olarak Aşure Müslümanların ortak hafızasında özellikle de ülkemiz insanı nezdinde yukarıda zikredilen peygamberlerin hatıralarının yanı sıra (ama daha çok) bu müessif olayla hatırlanır olmuştur. Nitekim bu olay mezhebi ve meşrebi ne olursa olsun, herkesin ortak acılarından biri halini almış ve Hz. Hüseyin'e duyulan sevgi ve şehadetine duyulan üzüntü şiirlere ve mersiyelere yansımış, buna bağlı olarak ortaya çıkan muharremiyye (Uzun, 2006:XXXI/8-9) ve maktel (Güngör, Ş. 2003: XXVII / 455; 2003: XXVII/ 456-457) geleneği çerçevesinde pek çok eser meydana getirilmiş, olayın yasının tutulması bağlamında bazı matem uygulamaları hayata geçirilmiştir. Söz gelimi, muharremiyye ve maktel geleneği hususunda zikredilecek bir misal bağlamında genelde Yunus Emre'ye nispet edilen, ancak aslında Âşık Yunus'a ait olduğu bilinen ve asırlardır okunagelen dizelerde konunun şöylece dile getirildiği görülmektedir:

Şehitlerin serçemesi

Enbiyanın bağı başı

Evlîyanın gözü yaşı

Hasan ile Hüseyin'dir

Hazreti Ali babaları

Muhammed'dir dedeleri

Arşın iki küpeleri

Hasan ile Hüseyin'dir

Kerbela'dır yazıları

Şehid olmuş gazileri

Fatma Ana kuzuları

Hasan ile Hüseyin'dir

Derviş Yunus dünya fânî

Bizden evvel gelen hani

İki cihanın sultanı

Hasan ile Hüseyin'dir"

(Tatçı, 1991: 47-48).

Hz. Hüseyin'in Muharrem ayının onuncu gününde şehit edilmesi, ilk dönemlerden itibaren bugün de yas tutulması şeklinde bir uygulamaya da yol açmıştır. Nitekim Süleyman b. Surad ve taraftarları 65/684-685 yılında Hz. Hüseyin'in kabrine gelerek burada bir gün süreyle kalmışlar, kendisine yardım etmemeleri dolayısıyla onun öldürülmesinden kendilerini sorumlu göyerek ağlayıp-sızlamışlar ve Allah'tan af ve mağfiret dilemişlerdir (Onat, 1993: 82-83). Nitekim Şiiler Hz. Hüseyin'in anısına yas tutmayı ve kabirini ziyaret etmeyi dinî bir vecibe saymışlar ve bu konuda gerek Emevî gerek Abbâsî yönetimleri tarafından yapılan bazı engellemelere rağmen bu tutumlarını sürdürmüşlerdir (Baş, 2004: 176; Bozkuş, 2011: 117). Şii Büveyhiler döneminde ise Aşure matemi resmi bir hüviyet kazanmış ve eskisine oranla gerek şekil gerek içerik olarak görkemli törenlerle anılır olmuş, böylece Aşure matemi belirgin bir şekilde sosyal hayatın içine girmiştir. Büveyhî Emiri Muizzüddeve, Şiiliği güçlendirmek adına 352/963 yılında, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Muharrem ayının ilk on gününü umumi matem olarak ilan etmiş, Şiilerin bu günlerde açıktan ve toplu olarak ağlamak, yas tutmak ve zincirlerle kendilerini dövmek şeklinde, Şii geleneğinde bugün de bazı ülkelerde düzenlenen bir takım matem törenlerinin uygulanmasını başlatmıştır (Fiğlalı, 1984:181-182; Bozkuş, 2003, s. 121-128)¹³. Aşure törenleri bu dönemde Büveyhiler dışında onlardan mülhem olarak, Fâtımîler tarafından da benimsenip kabul edilmiş; daha sonra söz konusu bu uygulamalar İran coğrafyasında hem Safevîler hem de Kaçarlarca da benimsenmiştir (Baş, 2004: 178; Bozkuş, 2011: 119; Öz, 2012:XL/ 203-204)¹⁴. Ancak burada hemen vurgulamak gerekir ki, Muharrem vesilesiyle yas tutmak sadece Şii gelenekte varolan bir özellik değil; ileride de değinileceği üzere farklı coğrafya ve gruplarda söz konusu olan bir uygulamadır. Nitekim günümüzde Mısır, Tunus, Cezayir ve Fas gibi ülkelerde Muharrem ayı vesilesiyle çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi bunun göstergelerindendir (Yaşaroğlu, 2006: 5).

Muharrem ve Aşure’de Hz. Hüseyin’in şehadeti dolayısıyla yas/matem tutmak Alevî gelenekte de söz konusudur. Alevî nitelemeli gruplar arasında bu husus hem tutulan oruçlara hem gündelik hayattaki uygulamalara hâkim olmuştur. Nitekim yukarıda da değinildiği üzere, Muharrem orucu tutulan günlerde, hiçbir şekilde su içilmez, et yenmez; bir cennet meyvesi olduğu düşüncesiyle elma yenmez; soğan, ekme vb. şeyler kesilmez, hayvan kesilmez, yaş odun kesilmez, aynaya bakılmaz, saç taranmaz, banyo yapılmaz, tıraş olunmaz, içki içilmez, eğlence yapılmaz, düğün, nişan yapılmaz, cinsel ilişkide bulunulmaz ve cem yapılmaz. Ancak son zamanlarda şartlar gereği şehirlerde Muharrem orucuyla ilgili taranmama, tıraş olmama, banyo yapmama gibi bazı yasakların kalktığı da ifade edilmelidir.

Muharrem günleri boyunca oruçlar açıldıktan sonra su yerine, ayran, hoşaf ve çay gibi sulandırılmış içecekler alınır, burada önemli olan Kerbelâ’da Yezid’in askerleri tarafından susuz bırakılan Hz. Hüseyin’in susuzluğuna yas tutmak ve onların çektiği acı ve ıstıraba ortak olmaktır. Nitekim eskiden ayran ya da hoşaf yapacak malzeme bulamayanların suya kül katarak küllü su içtikleri hakkında anlatılanlar, Alevî nitelemeli grupların Hz. Peygamber (sas)’in torunu Hz. Hüseyin’in susuzluğu konusunda tuttıkları yasin boyutunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Günümüzde, içilen ayran ya da hoşaf türü içeceklerin, bardağın ağza götürülmesiyle değil de kaşıklarla veya kana kana değil de “içme ile içmeme arasında” bir tarzda azar azar içilmesi, Tokat’ta yürüttüğümüz araştırmalarımız esnasında bizzat gözlemlediğimiz ve kaydedilmesi gereken önemli hususlardır.

Muharrem günleri boyunca bir şey kesmeme uygulaması, Hz. Hüseyin’in boynuna aldığı bir kılıç darbesiyle şehit olması olayına bağlı olarak bıçağın kullanılmaması için yapılan bir uygulamadır. Nitekim belirtilmelidir ki, bıçak kullanmaktan kaçınmak için kesilmesi gereken şeyler genelde el ile parçalanır. Sözelimi soğan vuruşları parçalanır, ekme ise elle bölünür. Bıçak kullanmanın zorunlu olduğu şeyler ise Muharrem’den önce kesilerek 12 günlük kullanım için hazır hale getirilir.

Muharrem’in ilk on gününde yukarıda ifade edilen maktel ya da mersiye geleneği paralelinde başta Hadikatü’s-Süeda¹⁵ ve Kumrunâme¹⁶ olmak üzere Kerbelâ olayının anlatıldığı eserler okunur, mersiyeler söylenir ve Kur’an okunur (Üçer, 2010: 322)¹⁷.

c. Aşure (Aşı) Geleneği

Aşure “çorbası ya da tatlısı veya aşı” da denilen bu geleneğin kaynağı hakkında daha çok Hz. Nuh ve kendisine inanıp da gemisine binen müminlerin yapmış oldukları bir çorba olduğu anlayışının daha yaygın bir kabul olduğu görülmektedir. Yukarıda aşurenin dinî kaynaklardaki zikri hususunda değinilen kayıtlara da paralellik arzeden söz konusu bu anlayışa göre, Hz. Nuh’un gemisi Muharrem ayının onuncu günü Cudi dağına oturmuş ve içindekiler bugün kurtulmuşlardır. Gemide buluna-

nalar bu kurtuluşun şükürü olarak geminin ambarında arta kalan tahılları karıştırarak bir “selamet çorbası” yapmış ve yaptıkları bu çorbayı birbirine ikramda bulunarak paylaşmışlardır. Bu anlayışa bağlı olarak aşure yapıp eşe-dosta ya da konu-komşuya dağıtmak bir adet halini almıştır.

Alevî gelenek ve gruplarda konu bu anlamının yanı sıra Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin Muharrem ayının onuncu günü Kerbelâ’da şehit edilmelerine bağlı olarak onun ve onunla birlikte orada şehit olanların ruhları için pişirilip dağıtılır olmuştur (Noyan, 1995: 150). Nitekim Alevîler arasında da Muharrem orucunun bitiminde aşureler hazırlanır. Genelde on iki malzemenin katılmasıyla yapılan aşureler hazırlanıp yine en az on iki kapağa dağıtılır. Sonra Muharrem cemi yapılır. Burada kurban kesilir. Muharrem ceminde kesilen kurban, Kerbelâ olayından sağ kurtularak Ehl-i Beyt neslinin devamını sağlayan İmam Zeynelâbidin’in kurtuluşu için bir şükür kurbanıdır (Üçer, 2010: 322)¹⁸. Burada hemen ifade edelim ki, bu anlayış sadece Alevîlere ait bir anlayış değil; diğer sûfi çevrelerde de yerleşik bulunan bir anlayıştır. Söz gelimi, Kâdirî gelenekte de aynı anlayışın hâkim olduğu ve buna bağlı bazı uygulamaların ortaya konulduğu görülmektedir. Nitekim “Osmanlı döneminde Tophâne KâdirîÂsitanesi’nde aşure sene-i devriyesi anısına, ikincisi ise Safer aşuresi olup İmâm Zeynelâbidin’in Kerbelâ’dan sağ salim kurtulması ile Peygamber neslinin devamının kutlanması anlamını taşırdı.” (Tosun, 2011). Nitekim Mevlevî gelenekte de aş(ura) kaynatılır, diğer tarikat şeyhleri de davet edilir, gül-bang çekilir, gül-bangde İmam Hüseyin ve Şüheda-yıKerbela’nın ruhları taziz edilirdi (Gölpınarlı, 2006: 14).

3. Alevîliğin Yanlış Konumlandırılması

Ülkemizde düzenlenen Muharrem etkinlikleri merkeze alındığında Alevî nitelemesi kullanılan yapının (yaygın kullanımıyla Alevî-Bektâşîliğin) yanlış bir şekilde konumlandırıldığı görülmektedir. Bunun Alevî nitelemeli grupların Muharrem ayında icra ettikleri uygulamaların sıhhatli bir şekilde değerlendirilmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda iki temel yanlış algının söz konusu olduğu göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi Muharrem ayı dolayısıyla ortaya konulan yukarıda bahsettiğimiz söz konusu oruç, matem vb. uygulamaların sadece Alevîlere ait hassasiyet ya da uygulamaları gibi gösterilmesi ve bu uygulamaların sadece Alevî geleneğe hasredilmesi meselesidir. İkincisi ise, Alevîlerin icra ettikleri uygulamalara bağlı olarak Alevî(-Bektâşî)lik nitelemeli geleneğin ya da grupların yanlış bir şekilde Şii çerçevede görülmesi meselesidir.

a. Muharrem Ayında Yerine Getirilen Uygulamaların Sadece Alevî Nitelemeli Gruplara Ait Uygulamalar Olarak Görülmesi

Muharrem ayında bazıları resmi ve bazıları sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerine bağlı olarak basında yapılan haberler ya da yorumlara bakıldığında kolayca görüleceği üzere, Muharrem ayında tutulan oruçlar ile gerek oruç esnasında gerek gündelik hayatta yas/matem içerikli bazı uygulamaların sadece Alevilerce yerine getirilen uygulamalar olduğu yönünde bir algının hâkim olduğu görülmektedir. Söz gelimi, gerek görsel gerek yazılı basında Meclis Başkanlığı'nca Meclis'te verilen iftar ya da oruç açma programları ile bu programlarda hazırlanan menüden bahsedilirken programlar ya da menülerin Alevî geleneğin hassasiyetlerine uygun bir tarzda hazırlandığı vurgusunun yapıldığı göze çarpmaktadır. Halbuki gerek oruç gerek yas gerekse aşure geleneği dikkate alındığında söz konusu bu uygulamaların sadece Alevî nitelemeli gelenekte icra edilen uygulamalar olmadığı; aksine çoğunluğunun tasavvuf ekollerince ortak bir anlayışla yerine getirilen uygulamalar olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

Muharrem orucu dikkate alınarak konuya bakıldığında, Muharrem'de oruç tutmanın sadece Alevî nitelemeli geleneğe ya da gruplara ait bir uygulama olmadığı açıktır. Nitekim Muharrem orucu Alevî olmayan gruplarca da tutulan bir oruçtur. Zira yukarıda da bahsedildiği üzere, Muharrem ayında bazı gruplar Muharrem'in 9, 10 ve 11. günlerini esas alıp 2 ya da 3 gün sünnet nitelemesiyle, özellikle sûfi meşreb gruplar ise Muharrem'in ilk on gününü esas alıp 10 gün üzerinden müstehab nitelemesiyle Muharrem'de oruç tutmaktadır. Günümüzde kendileri için daha çok Alevî nitelemesi kullanılan gruplar ise, bazıları 9, bazıları 10, diğer bazıları ise 12 gün Muharrem'de oruç tutmaktadır. Alevî gelenekte Muharrem orucunun esas olması, aslında Alevî nitelemeli geleneğin bir tasavvuf hareketi olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla burada mutlaka işaret edilmesi gereken husus, Muharrem orucunun 10 gün üzerinden tutulması aslında Tasavvuf geleneğine ait bir özelliktir ki, bunun tasavvuf klasiklerindeki yerine yukarıda işaret edilmişti. Ayrıca günümüzde de tasavvuf ekolü mensuplarının bu orucu tuttıkları bilinmektedir. (Tosun, 2011; Opçin, www.yeniaktuel.com.tr/tur117,183@2100.html).

Muharrem ayında yas veya matem tutmak da sadece Alevî nitelemeli gruplara has bir özellik değildir. Alevî gelenekte hassasiyet gösterilen bütün uygulamaların benzerlerinin gerek geçmişte gerek günümüzde diğer tasavvuf ekollerince de yerine getirildiği bilinmektedir. Nitekim yukarıda da zikrettiğimiz et yememe, su içmeme, tıraş olmama, taranmama, saz çalmama, eğlenceden uzak durma, düğün yapmama vb. hassasiyetler hem geçmişte hem günümüzde tasavvuf ekollerine mensup olanlarca ve tekke kültüründe dikkat edilen hususlardır¹⁹. Ayrıca, maktel ya da mersiye geleneğinin sadece Alevî geleneğe ait olmaması; ilk dönemlerden günümüze hemen

hemen bütün mezhebi ve meşrebi (daha doğru bir ifadeyle tasavvufî) ekollere mensup olanlarca bu konuda sayısız eserler kaleme alınması hususunun makalemizde ele alınan konu açısından burada zikredilmesinde fayda görülmektedir (Güngör, Ş. 2003: 455-457; Uzun, 2006: 8-9).

Burada hem geçmişte tekkelerdeki bazı uygulamaları Kâdirî ve Rifâî tekkelerindeki uygulamaları merkeze alarak ortaya koyan Tosun'un söz konusu makalesi ile günümüzde İstanbul Sümbül Efendi Camii'nde Ehl-i Sünnet geleneğine tabi tarikatarca (Kâdirî, Cerrâhî, Halvetî geleneklere mensup olanlar) ortak olarak düzenlenen Muharrem mevlidi ve yasını gözlemleyerek kaleme alan Opçin'in yazısının ilgili bölümlerini aktarmak çizdiğimiz çerçevenin netleşmesi açısından yerinde olacaktır:

Tosun'un makalesinin ilgili bölümleri şu şekildedir: *"Tasavvuf ehlinin Ehl-i beyt sevgisini gösteren unsurlardan biri de Muharrem ayında tekkelerde icrâ olunan matem gelenekleridir. Kosova'nın Yakova şehrinden olup 1938'de vefat eden Şeyh Âdem Nûrî er-Rifâî'nin kaleme aldığı Rehber adıyla anılan Osmanlıca yazma eserde Rifâîyye tarikatının bu kolunda icrâ olunan matem ritüelleri genişçe ele alınmıştır. Bu eserdeki bilgilere göre, Rifâîler'in Muharrem ayındaki mateminin üç esâsı vardır: Hüzün, mersiye ve su içmemek. Bu üç esâsın dışında bazı teferruat da vardır. Meselâ dünyevî işlerle mümkün olduğunca az meşgul olmak, oruç tutmak, geceleri ibâdetle ihyâ etmek, matem alâmeti olarak matem günlerinde traş olmamak gibi. Bunların tümüne bu tarikatta "matem usûlü" adı verilir. Matem her sene Muharrem'in birinci günü başlayıp onuncu günü biter. Dervişler bu on günde her akşam tekkede toplanırlar. Hadîkatü's-süadâ ve mersiye okunur. Kerbelâ olayı hakkında sohbet edilir. Bu günlerde siyah elbise giyilir, düğün yapılmaz, gülünmez, mûsikî dinlenmez. İsteyen dervişler gündüz oruç tutarlar. Oruç tutmayanlar da su içmezler. Yemekler etsiz ve az miktarda yenir. Bu günlerde perhiz etmeyi nezr edenler ekmek, zeytin, zeytinyağı ve bazı sebzelerle yetinir. Susuzluğa dayanamayan dervişler suyu bardakla içmeyi, bir tasa koyarlar, içine bir kaşık kahve karıştırıp tadını bozar ve öyle içerler..."* (Tosun, 2011)²⁰.

Opçin ise şunları kaydetmektedir: *"İstanbul-Kocamustafapaşa'da, Sümbül Efendi Camii'ndeyiz. Bugün burada Sünnî tarikatların 10 Muharrem Mevlidi var. Camiyi dolduran kalabalık Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'in, Yezid ordusu tarafından şehit edilmesine ağlıyor, Muharrem Yası tutuyor. Ancak bir farkla, bu yasta zincirlerle kendini dövme, kılıçlarla bedeni yaralama yok. Sünnî tarikatlar yüzlerce yıldır "Kerbela Vak'ası'nın yıldönümünü Sümbül Efendi'de mevlidle anıyor, âğıtlarla yitirdiklerine ağlıyor. Törenlere tüm "şeyhendi"ler katılıyor. Ancak bu yas sadece o güne mahsus değil. Hicri takvimde Muharrem ayının girmesiyle birlikte tekkelerde müzik aletleri rafa kalkıyor. Neşeli görünmek, doyusya yemek, bol su içmek bu ayda yapılmayan şeyler. Sofralarda suyun yerini tuz alıyor. Dervişler tuzla susuzluğu, Kerbela kurbanlarının aç-susuz şehit edilmelerini anıyor..."*

Sûfiler için 10 Muharrem Yası sadece bir gün yapılan bir törenle sınırlı değil. Özellikle sesli zikir yapılan, zikirde müziğe yer verilen tarikatlarda bu ay boyunca müzik aletleri çalınmıyor. Günlük yaşantısında da Muharrem yasını tutanlar hüznünlü durmaya çalışıyor tüm ay boyunca. Elbette hüznünlü bir de bedeni zevkleri terk etme ekleniyor. Evliler eşlerinden vazgeçiyor. Yılına göre 29 veya 30 gün süren Muharrem, müritlerin cinsel perhizle geçirdikleri bir ay. Oruç tutmayanlar ise tıka basa yemek yemiyor, su içmemeye çalışıyor. Ancak bir insanı ayakta tutacak kadar suya izin var bu ayda. Yemeklerde de değişiklik yapılıyor. Mümkün merteye sofralar her gelene açık tutuluyor. Ancak bu ayda yemeklere konan tuz miktarı biraz daha arttırılıyor. Bazıları susuzluğu daha fazla hissetmek için tuz yalıyor. Sofralara bunun için tuz getiriliyor. Dervişler evlerindeki sofralarda da sürahi bulundurmuyor bir ay boyunca. "Muharrem boyunca derviş süslenmez, saçlarını taramaz, sakalını tıraş etmez. Ancak zorunlu hallerde bu davranışlardan taviz verilir. Derviş bir ay boyunca şık giyinmez. Geçmiş yüzyıllarda dervişlerin bir ay boyunca kirlî giyindikleri anlatılır dergâhta. Muharrem'in ilk gününde başlayan matem, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği 10'uncu günde zirveye çıkar. O gün tüm müridler siyahlara bürünür..." (Opçin)²¹.

Söz konusu bu veriler Muharrem ayı dolayısıyla ortaya konulan yas/matem merkezli uygulamaların sadece Alevî nitelmesi kullanılan gelenekte ya da gruplarda varolan uygulamalar olmadığını, toplumun diğer bazı kesimleri özellikle de tasavvuf ekollerine mensup olanlar tarafından da yerine getirilen unsurlar olduğunu anlamamıza katkı sağlamaktadır.

Aşure hususuna gelince, aşurenin sadece tekkelerde değil; mezhebi ve meşrebi ne olursa olsun halkımız arasında da son derece yaygın bir adet olduğu; buna bağlı olarak çoğu evlerde pişirildiği²²; bununla birlikte toplumdaki bu genel kabul ve ortak anlayışa paralel olarak son zamanlarda müftülükler gibi resmi kuruluşlar dâhil olmak üzere pek çok mahalli idare ve sivil toplum kuruluşları tarafından düzenlenen programlarda dağıtıldığı herkesçe bilinmektedir. Aşure geleneği hakkındaki anlayışlar ve yaygın bir uygulama olduğu hususu toplumumuzda herkesçe bilinmektedir. Dolayısıyla Alevî gelenekte varolan uygulamalardan hareketle günümüzde Alevilik ya da Alevilik-Bektâşilik denilen yapının nerede görülmesi gerektiğini anlamamıza katkı sağlayacak olmasını dikkate alınarak burada özellikle tekkelerde aşure pişirilirken yerine getirilen bazı kuralları esas almak suretiyle konuya yer vermek isabetli olacaktır. Bu bağlamda aşure pişirilirken izlenen ve "Çifte Vav Çevirmek" şeklinde isimlendirilen erkânı zikretmek hem Bektâşilerde (özellikle Babağân Bektâşileri) hem de diğer tasavvuf ekollerinde olayın aynı isimle adlandırıldığı ve aynı şekilde anlamlandırıldığı görülmesi açısından yararlı olacaktır.

"Bektâşi dergâhlarında Muharrem'in onuncu günü ya da onuncu gününden sonraki bir günde aşure pişirilirken, ihvan kazanın başına toplanır. Aşureyi kepeçle karıştıran,

kepçeyi öperek bir başkasına verir; o da öperek alır; kazandaki aş, sağdan sola, soldan sağa karıştırır; aynı tarzda bir başkasına sunar; böylece kazanın dibinin tutmaması sağlanır. Bektâşiler'de kepçe "Yâ İmam" diye alınır; veren "Yâ Hüseyin" der ve hep birden "Selânullâhi 'ale'l-Hüseyin, la'netullâhi alâ kâtil-i Hüseyin" denir. Nitekim aşureyi bu şekilde karıştırmaya "Çifte Vav Çevirmek" denir. Ebced hesabına göre vav altı (6)'dır; iki vav iki altı eder ki, yan yana yazılınca "Allah" lafzı celâlisinin ebced hesabında tutarı olan altmış altı (66) sayısı belirir. Dolayısıyla "Çifte Vav Çevirmek" aynı zamanda bir zikir sayılır." (Gölpınarlı, 2004:76-77; Bozkuş, 2011: 113-114).

Opçin'in, Sünbül Efendi Camii'ndeki (ki yukarıda bu mekânın Osmanlı döneminden günümüze Ehl-i Sünnet geleneği içindeki tasavvuf ekolü mensuplarının ortak Muharrem etkinliği düzenledikleri bir mekan olduğuna işaret edilmişti) Muharrem etkinliğini anlattığı yazısında aynı konuya dikkat çektiği ifadelerine burada yer vermek konumuz açısından önem arz etmektedir: "10 Muharrem aşuresi "çifte vav"lı yapılıyor. Yani kazandaki aşureyi karıştıranlar kepçe ile "vav" harfi çiziyor kazanın içerisinde. Ebced hesabına göre çifte vav harfi, Allah ismi ile aynı matematiksel rakama denk gelir. Dervişin hayatın her anında Allah'ı zikredişinin sembolüdür aşuredaki "çifte vav." (Opçin)²³.

Bu noktada tasavvuf ekollerindeki uygulamalar ile Alevî nitelemeli gelenekteki uygulamaların aynılığı aslında Alevîlik ismi verilen grupların nerede görülmesi gerektiği konusunda önemli bir veri sunmaktadır.

a. Muharrem Ayındaki Söz Konusu Uygulamalara Bağlı Olarak Alevî Nitelemeli Geleneğin ya da Grupların Şii Çerçeve de Görülmesi

Ülkemizde yürütülen Muharrem etkinliklerine bağlı olarak ortaya çıkan tabloya bakıldığında, bu vesileyle tutulan oruç, matem vb. unsurların sadece günümüzde kendilerine Alevî denilen gruplara ait özelliklermiş gibi ortaya konulması yanlışlığına ilaveten, bu noktada yapılan ikinci bir yanlış Alevî ya da yaygın kullanımıyla Alevî-Bektâşi geleneğin Şii çerçevede görüldüğünü ihsas ettiren yaklaşım ve uygulamalardır. Bu noktada olayın detaylarının geniş ve metodik bir bakış açısıyla değerlendirilmemesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Günümüz itibariyle kendilerine daha çok Alevî nitelemesi kullanılan grupların Muharrem etkinlikleri dolayısıyla Şiilik çerçevesinde görülemeyeceği noktasında ülkemizde Şii grupların Aşure vesilesiyle yerine getirdikleri uygulamalara, Alevî gelenekte uygulanan oruç, matem uygulamaları ve aşure hususları dikkate alınarak göz atmak yerinde olacaktır.

Ancak öncelikle ifade edilmelidir ki, yukarıda Muharrem'in onuncu günü meydana geldiği hakkında gerek Ehl-i Sünnet geleneğinde kaleme alınan tarih, hadis, fıkıh ve mev'ıza kitaplarında gerekse aynı paralelde Alevîlik nitelemeli yapıda

hem yazılı kaynaklarda yer alan hem de dedelerce anlatılan Hz. Âdem'in tövbesinin kabulü, Hz. Nuh'un gemisinin kurtuluşu, Hz. İbrahim'in Nemrut'un ateşinden, Hz. Musa'nın Firavun'un şerrinden, Hz. Yunus'un balığın karnından kurtuluşu, Hz. Eyyüb'un dertlerine şifa bulması, Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yusuf'a kavuşması vb. peygamberlerle ilgili kabuller²⁴ Şii gelenekte benimsenmemektedir. Şiiilerin söz konusu hususları benimsememekle kalmayıp bunların Emevilerce Kerbelâ olayının üstünün kapatılmasına yönelik olarak uydurulduklarını ısrarla dile getirdikleri görülmektedir (Koçoğlu, 2011: 161). Bu bağlamdaki kabullere bakıldığında Alevî algının Şii algıdan ayrıldığı açık olmakla birlikte, Ehl-i Sünnet geleneğinde kaleme alınan tarih, hadis, fıkıh ve mev'ıza kitaplarına paralellik gösteren söz konusu kabuller aslında Alevî algının nerede konumlandığının anlaşılması hususunda ayrıca önemli veriler sunmaktadır.

Oruç hususuna gelince; ülkemizde Şii (Caferî) gruplar, bu on gün boyunca oruç tutmamakta; aksine camilerde ve destelerin (ağıt grupları) gittikleri yerlerde genellikle Muharrem ayının dokuzuncu ve onuncu gününe kadar meyve suyu, şerbet, kek, helva, hurma türü ihsanlar dağıtılmakta; dokuzuncu ve onuncu gün ihsanları ise daha çok yemek ağırlıklı olmaktadır (Beder, ty: 54, 69-74; Koçoğlu, 2011: 158-159). Halbuki yukarıda da işaret edildiği üzere, Alevî grupların Muharrem'in ilk dokuz-on gününde istisnasız hepsinin; bazı gruplarının Muharrem'in birinden iki gün önce, bazılarının Muharrem'in onundan iki gün sonra olmak üzere 12 gün; bazılarının ise Muharrem'den önce 3 gün boyunca hiçbir şey yiyip içmeme şeklinde oruç tuttukları bilinmektedir. Özellikle 3 gün boyunca bir şey yiyip içmeme şeklinde tutulan orucun diğer bazı (çoğunluğu sûfi) gruplarca visal orucu adıyla tutulan oruçla benzerliği oldukça dikkat çekmektedir (Üçer, 2010(b): 486)²⁵. Buna göre, ülkemizde resmî ya da sivil kuruluşların düzenledikleri Muharrem iftarı ya da oruç/ağız açma programlarında Alevîler ile birlikte -oruç tutmamalarına rağmen- Caferîlerin davet edilmesi, Muharrem etkinliklerinde Alevîliğin yanlı bir biçimde Şiiilikle (Caferîlik) aynı çerçevede görülebildiği hakkındaki işaret etmeye çalıştığımız düşüncemizi destekleyen bir mahiyet arz etmektedir.

Muharrem ayı vesilesiyle tutulan yas/matem hususuna gelince; Alevî grupların matem uygulamaları ile Şii (Caferî) grupların uygulamaları birbirinden farklıdır. Diğer bir ifadeyle Alevî grupların tuttıkları matem Şii(Caferî)lerinkine benzemektedir. Bunun çerçevesinin mukayeseli olarak görülmesi için ülkemizde Şiiilerce (Caferî) yerine getirilen yas uygulamalarına bakmak yerinde olacaktır. Burada düğün, nişan, sünnet, doğum günü partisi yapmama, yeni şey giymeme vb. (Beder, ty: 65, 66, 71-77; Koçoğlu, 2011: 160) insanlarda ortak bir yas uygulaması olarak herkesçe dikkat edilecek hususlardan ziyade dinî gelenekte anlamlandırılmış ve bir usul ya da temel kural olarak kabul edilmiş hususlara bakmak yerinde olacaktır. Nitekim Şiiilerce yerine getirilen matem ve Aşure uygulamalarında insanın kalp hizasına

elleriyle ya da eliyle vurmasını ifade eden “sine vurma”, odun saplı bir tomar zincir ile belli usullerle sırta vurmayı ifade eden “zincir vurma”, Hz. Hüseyin ve yanındakilerin çektiği acıyı yaşamak isteyen kişinin başının ön kısmının kılıçla ya da hançerle kan akacak şekilde yaralaması demek olan “başvurma” gibi insanın vücudu ile ilgili olan fiili uygulamaların yanı sıra dirseklerden parmaklara kadar uzanan metal ya da tahtadan yapılmış bir el’i ifade eden “alem (elem) taşıma”, Hz. Hasan’ın oğlu Kasım’ın giremediği gerdek odasını temsil eden “Kasım Otağı/Utâk-ı Kasım kurma” (Üzüm, 2010: III, 137-141), Hz. Hüseyin’in 6 aylıkken Kerbelâ’da şehit olan oğlu Ali Asgar’ın beşiğini temsil eden “beşik” vb. sembolik bir takım unsurların (Beder, ty: 31-57; Koçoğlu, 2011: 162-170) ön plana çıktığı bilinmektedir. Hâlbuki söz konusu bu uygulamaların hiç birisi ne Bektaşî, ne Kızılbaş (Alevî) ne de diğer müstakil ocaklara mensup Alevî gruplarca yerine getirilmemektedir. Aksine, Alevî gruplarca yerine getirilen uygulamalar diğer tasavvuf ekollerine mensup olanlarca yerine getirilenlere paralellik arz etmektedir.

Aşure tatlısı ya da aşı uygulamasına gelince, Şiiler (Caferîler) arasında aşure tatlısı/aşı yapılmadığı gibi yenilmemektedir de (Koçoğlu, 2011: 160). Söz gelimi İğdır bölgesinde Şiiler ya da Caferîlerin Muharrem ayının dokuzuncu ve onuncu gününe kadar meyve suyu, şerbet, kek, helva, hurma türü ihسانlar dağıttıkları; dokuzuncu ve onuncu gün ihسانlarının ise daha çok yemek ağırlıklı olduğu hususuna yukarıda değinilmişti. Kocaeli yöresinde katılan programlar vesilesiyle bölgedeki Caferîlerin Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehitleri için Aşure programlarında helva yapıp dağıttıkları öğrenilmiştir. Hâlbuki detaylarına yukarıda işaret edildiği üzere, Alevî gelenekte aşure yapımı ve dağıtımının, toplumda kurumsal olarak tasavvuf ekollerinin âdâb ve erkân merkezleri olan tekkelerde, âdet olarak da halk arasındaki yaygınlığına paralel anlayış ve yaygınlıkta son derece önemli bir uygulama olduğu görülmektedir.

Bu noktada Muharrem ayı uygulamalarında Şiiler’le Alevî nitelemeli gruplar arasında algı ve uygulama farklılığını gösterecek bir veriyi paylaşarak konunun çerçevesini daha da netleştirmek yerinde olacaktır. Buna göre İğdır’da yaşayan Caferî vatandaşlarımız Aşure matemi dolayısıyla ticaret yapılmayacağını ifade etmelerine (Koçoğlu, 2011: 160) rağmen; Tunceli’de yaşayan vatandaşlarımız Hz. Nuh zamanında aşure pişirilirken içerisine on çeşit yiyecek katıldığı anlayışından hareketle on sayısıyla ilgili bir takım kabuller ya da inanışlar edinip bu gün en az on çocuğun sevindirilmesini, pişirilen aşurenin on eve dağıtılmasını, on kişiye selam verilmesini, on fakire sadaka verilmesini, on akrabanın sıla-ı rahim çerçevesinde ziyaret edilmesini ve aşure günü yapılacak alışverişte alınacak on çeşit yiyecek maddenin o yıl boyunca eve bolluk ve bereket getireceği inanışına bağlı olarak o gün alışveriş yapılmasını bir kural olarak görmekte dirler (Yıldırım, 2011: 76).

c. Alevî Nitelemeli Yapı/Gruplar Şii Çerçevde Görülmemelidir

Muharrem ayı dolayısıyla yerine getirilen uygulamalar dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında Bektâşisi, Kızılbaş (Alevîsi) ve diğer müstakil ocaklarıyla Alevî gelenek ya da grupta yer alan oruç tutma, matem tutma ve aşure pişirip dağıtma vb. uygulamaların Şii gelenekten ziyade; tasavvuf ekollerinde yerine getirilen uygulamalar ile aynı anlam ve içerikte olduğu görülmektedir. Zira günümüzde kendilerine daha çok Alevî isimlendirilmesi kullanılan gruplar ya da gelenek, söz konusu bu uygulamalarını bir tasavvuf hareketi olmaları nedeniyle bahsedilen anlam ve içerikte şekillendirmiştir.

c.1 Günümüzde Alevî Nitelemesi Kullanılan Yapının Tasavvufî Boyutu

Her ne kadar farklı ocaklara,²⁶ farklı silsilelere,²⁷ farklı tasavvufî ekol mensubiyetlerine²⁸ sahip olsalar da günümüzde kendilerine Alevî denilen grupların ortak özelliklerine bakıldığında Alevîliğin bir tasavvuf hareketi olduğu açıkça görülmektedir.

Nitekim geleneksel Alevî nitelemeli gruplarda, epistemolojik olarak “ilhâm ve keşf” temel bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilir.

Orijinal haliyle “Üçler” şeklinde isimlendirilen “Hakk, Muhammed, Ali” kabulü, Alevî grupların esası olarak görülür. Bu kalıp ifadede yer alan Hakk, Allah’ı, Allah’ın varlığını ve birliğini; Muhammed, Hz. Muhammed’in peygamberliğini ve son peygamber olduğunu; Ali ise Hz. Ali’nin evliyanın piri ya da velâyet makamının piri olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu kalıp ifade ve telakki, İslam tasavvuf ekollerinin temel kabullerinden biri olan “Ulûhiyyet, Nübüvvet, Velâyet” prensibinin ifade şeklidir.

İlham ve keşfi birinci derecede bilgi kaynağı olarak gören Alevî nitelemeli grupların, zikredilen bu husus doğrultusunda temel esas olarak benimsedikleri “Hakk, Muhammed, Ali” kabulü ile birlikte önemle üzerinde durdukları diğer merkezî motif Ehl-i Beyt kavramıdır. Zamanla Oniki İmam bağlantılı bir Ehl-i Beyt anlayışının hâkim olduğu Alevî gelenek, pek çok telakkisini Ehl-i Beyt kavramını merkez olarak oluşturmuştur. Bu bağlamda, imamlar, hilafet, tevellâ-teberrâ, velâyet, seyyidlik, silsile, mehdilik, şefaât ve ahiretle ilgili bazı kabuller doğal olarak Ehl-i Beyt anlayışına göre şekillendirilmiştir.

Geleneksel Alevî anlayışta/gruplarda Tanrı-evren/insan ilişkisinde kimi zaman “vahdet-i mevcut” anlayışına dayalı olarak bir takım kabuller olsa da daha çok “vahdet-i vücûd” anlayışı hâkimdir. İçinde ‘La ilâhe illallah’ ya da ‘Allah’ isminin zamir hali olan ‘hû/hüü’lerin çekildiği “tevhid” bablarıyla beraber 12 hizmet üzerinden yürütülen ve bir *zikir* toplantısı olan ‘cem’ ibadet hayatının temelini oturtulmuştur. Kişinin insân-ı kâmil olarak yetiştirilmesi (seyr-u sulûk) için gerekli âdâb ve

erkân, *dört kapı-kırk makam* çerçevesinde oluşturulmuştur. Alevî nitelemeli gruplar arasında öncelikle ocakzâdeler (dedeğan, yani dedelik hizmeti yürütecek dede soylu ocak mensupları) ve talipler (taliban, yani bir nevi mürid gruplar) şeklinde geçişken olmayan iki ana insan unsuru bulunmakla birlikte dinî gelenek alanındaki hiyerarşik yapılanma, diğer tarikatlarda olduğu gibi, pîr, şeyh, dede, rehber, tâlib (mürîd) şeklinde kurgulanmıştır. Geleneksel Alevilikte bireylerin yola girmeleri esastır. Söz konusu bu esas *“İkrâr Verme Cemi”* ile sağlanır ki bu bir inâbe-biat uygulamasıdır. Yukarıda da zikrettiğimiz üzere, bütün Alevî nitelemeli grupların Hz. Ali’ye ulaştırılan silsileleri (şecere) vardır ve bu esas *“el ele el Hakk’a”* olarak isimlendirilir ki tasavvufta Hz. Ali’ye ulaştırılan silsilelere *“silsiletü’z-zeheb”* denildiği herkesin malumudur. Yine, geleneksel anlamda Alevî nitelemesi kullanılan gruplar kendilerince metbu ocak denilen ana ocak/baş ocakların tekkeleri durumundaki merkezler etrafında bir yapılanma sergileyerek ana ocak ve buna bağlı alt ocaklar ve bunların bağlı oldukları tekkelere (tekke, zaviye, dergâh vb.) göre yapılanmıştır.²⁹ Temel ahlâkî prensipler, diğer tasavvuf ekollerinin de benimseyip “EdebYâ Hû” kalıbında formüle ettikleri eline-diline-beline sahip olmak kabulü çerçevesinde şekillendirilmiştir.

Sıraladığımız ortak hususiyetlerin yanı sıra cem esnasında coşkuyu sağlamak için okunan deyiş ve nefeslerin, tasavvuf geleneğindeki ilâhiler ile aynı mahiyette kullanılması; cemlerde kullanılan saz ve keman gibi enstrümanların, kudüm, def veya ney ile aynı mahiyette anlamlandırılması; “mütü kable en temütü/ölmeden önce ölmek”, “hâsibü kable en tuhâsebü/heseba çekilmeden önce hesaba çekilmek” gibi anlayışların görgünün gerekçesi olarak kabul edilmesi; Alevî nitelemeli grupların gerek temel kaynak olarak kabul edilen eserlerinde, gerek ozanların deyişlerinde ve gerekse Alevîlerce kaleme alınan kitaplarda kullanılan dört kapı-kırk makam, üç sünnet-yedi farz, velâyet, evliyâ, ermek, ermişlik, kutb, ilhâm, küntü kenz vb. örnekleri çoğaltılabilecek kavramların ana iskeleti oluşturduğu terminoloji göz önüne alındığında, Alevîlik şeklinde isimlendirilen yapı ya da grupların ortak özelliklerinin tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında anlam kazandığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim Alevî grupların temel eserleri olarak kabul edilen eserler dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında da; Menâkıbnâmeler ya da Velâyetnâmeler’in bir velinin yaşadığı çevre ve kerâmetlerini ele alan eserler olması; Makâlât, Erkânâmeler – bunlar daha çok Bektâşî geleneğine aittir- ve Buyruklar– bunlar ise daha çok Erdebil Sûfiyân Süreği, diğer bir ifadeyle Kızılbaş gruplara aittir- gibi eserlerin ise daha çok tasavvuf hayatında yürütülmesi gereken âdâb-erkânı ele alan eserler olması, bütün bu ve benzeri eserlerin tasavvuf hayatı çerçevesinde kaleme alınan eserler olduklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Günümüzde Alevî kelimesiyle nitelendirilen grupların söz konusu ortak özellikleri ile beraber, Bektâşîliğin Babağan kolu hariç her bir grupta Dedeliğin babadan oğula geçmesi, her grubun kendine özgü bazı uygulamalarının olması, şehirleşmeyle

beraber bazı yeni uygulamalar görülebilse de, geleneksel anlamda tarikatlarının işleyişini kendi içlerinde yürütmeleri ve diğer Alevî gruplardan ya da ocaklardan olanların tarikatlarına alınmaması, yine Bektâşiliğin Babağan kolu hariç “soy sürme”nin esas olması vb. özel bazı hususlar, bir üst ya da şemsiye kavram olarak kullanılmaya başlanan Alevîliğin “soya (ocaklara) dayalı tarikatlar” şeklinde nitelendirilmesine temel gerekçe oluşturmaktadır.³⁰ Nitekim varlıklarını “soya dayalı” olarak sürdürseler de söz konusu gruplarda hâkim olan en belirgin özellik, tarikatların maddi, manevi ve insani ortak unsurlarının hepsini bir şekilde barındırıyor olmasıdır. Muharrem vesilesiyle yerine getirilen uygulamaların da diğer tasavvuf ekollerindekilerle aynı anlam ve içerikte şekillendirilmesi yine Alevîliğin nerede görülmesi gerektiği; diğer bir ifadeyle Alevîliğin tasavvuf hareketi olarak görülmesi gerektiği doğrultusundaki görüşlerimizi teyit etmektedir (Üçer, 2011: 38-46).

Her ne kadar farklı ocak, silsile ve geleneklere sahip olsalar ve homojen bir yapı söz konusu olmasa da günümüzde kendilerine Alevî denilen grupların ortak özelliklerinden hareketle bir değerlendirme yapıldığında Alevî nitelemeli yapı/geleneğin tasavvuf hareketi olarak görülmesi gerektiği açık iken; makalemizde işlediğimiz Muharrem ayı vesilesiyle yerine getirilen uygulamaların Alevî gruplarca diğer tasavvuf ekolleriyle aynı algı ve içerikle yerine getirildiği hususu da Alevîliğin tasavvuf ve tarikat hayatı bağlamında anlaşılması gerektiğini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır.

c.2 Alevî Nitelemeli Yapı/Grupların Şiilik (Caferilik)’le İlişkinin Mahiyeti

Alevî nitelemeli gruplar/geleneğin Muharrem’de yerine getirdiği uygulamaları tasavvuf ekolü olması hasebiyle diğer tasavvuf ekolleriyle aynı paralelde yerine getirdiği ve Şii (Caferî) uygulamalardan farklı olduğu ortaya konulduğuna göre, bu farklılığa rağmen Muharrem etkinliklerinde Alevîlerin yanlı bir şekilde Şii çerçevede konumlandırıldığıyla alakalı bu yazıda, Alevîlik nitelemesi kullanılan yapı ya da grupların ana esaslar ve uygulamalar dikkate alındığında Şii (Caferî) çerçevede görülüp görülemeyeceğine de göz atmak yerinde olacaktır. Bu bağlamda daha önce Alevîlik Şiilik (Caferîlik) ilişkisinin durumunu kaleme aldığımız bir makalemizin (Üçer, 2008: 205-338) ilgili kısımlarını özetle burada paylaşmakta fayda görülmektedir:

İslamlaşma sürecinde yarı göçebe ya da göçebe bir hayat yaşayan gruplar, gerek Orta Asya’da gerek Anadolu’da başta Yesevîlik³¹ olmak üzere pek çok tasavvufî hareketle karşılaşmışlar; buna ilaveten söz konusu coğrafyalarda varolan mezheplerden de etkilenmişlerdir. Bu çerçevede temel özellikleri tasavvufî bir hayat sürdürmek olan bu gruplar, başta Hanefî-Mâturîdî gelenek olmak üzere pek çok mezhebî cere-

yandan da etkilenmişlerdir. Bunlardan birisi de şüphesiz ki İsmâîlîlik, İmâmîlik gibi kolları barındıran Şiiliktir (Kutlu, 2008: 35-65).

Şiilik özellikle de Oniki İmâmîci (İsnâAşeriyye/İmâmîyye) Şiilik, XVI. yy.dan sonra Safevî Tekkesi ve Devletinin Şiiliği resmi mezhep olarak kabul etmesiyle Anadolu'daki gruplar üzerinde etkili olmuş ve Hz. Ali'nin birinci halife olması gerektiği, Oniki İmâm kabulü, tevellâ ve teberrâ anlayışı ve bu bağlamda ilk üç halife ve sahabeye iyi gözle bakmama, mehdî telakkisi, Ondört Masûm-u Pâk gibi Şii unsurlar bu grupların kabullerinde bir şekilde yer etmiştir (Melikoff, 1994: 56, 133-134; Ocak, 1999: 387)³². Ancak burada önemle işaret edilmesi gereken husus Alevî nitelemeli gelenek, Oniki İmâmîci Şiilikten aldığı esasları; ya bunları aslî mahiyetlerinden çıkararak, ya içini büyük ölçüde boşaltarak ya da Alevîliğin ana karakteri olan tasavvuf hayatı kalıplarına adapte ederek almıştır (Üzüm, 2007: 126-127; Soygyer, 2012: 114-135).

Günümüzde Alevîlik olarak isimlendirilen yapının kaynaklarına bakıldığında söz konusu unsurlara yer verildiği halde, Şiiliğin “tevhîd, adl, nübüvvet, adâlet ve meâd” biçiminde formüle edilen inanç esasları noktasındaki unsurlarının yer almadığı ya da bunlara atıflarda bulunulmadığı; aynı şekilde Alevî gruplara ait kaynaklarda ve uygulamada ameli sahada abdest alırken ayakları yıkamayıp mesh edilmesi, namaz kılarken mühür adı verilen ve Kerbelâ toprağından yapılan bir taşa secde edilmesi gibi hususlara rastlanmaması; kaynaklarda ve deyişlerde Hz. Ali'nin imâmetine çok sayıda gönderme olmakla beraber, buradaki imâmetin Şi'a'daki siyasi imâmetten ziyade tasavvufî nitelikteki erenlik olması ve Alevîlikte imâmetin dinin temel bir inanç umdesi olarak kabul edilmemesi, sözü edilen çerçevenin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bazı metinlerde ilk üç halifeye ait olumsuz tutumlara rastlanmakla beraber bazısında ise bunların isimlerinin herhangi bir olumsuz niteleme olmaksızın zikredildiğinin görülmesi; tevellâ ve teberrâ anlayışında da Ehl-i Beyt'i sevenleri sevmek, sevmeyenleri sevmemek” yaklaşımıyla beraber hem her müridin sülûk derecesine göre bir tevellâ ve teberrâsının bulunması hem de tevellânın Allah'ın rızasına ulaşmak, ‘teberrâ'nın da “günahlardan uzak durmak, hatta kendi nefsinden dahi vazgeçip, fenâfillâh derecesine varmak” biçiminde tasavvufî bir yaklaşımla ele alınması, Alevî kaynaklarda İmâmîyye Şi'ası'nın Oniki İmâm'ı aynen sıralansa da hayatları ve dinî kişilikleri bakımından tarihsel kimliklerinden farklı biçimde işaretlenmeleri; Şiilikte Ondört Masûm'un Hz. Peygamber, kızı Hz. Fatıma ve Oniki İmâm'ı ifade ederken; Alevîlikte Ondört Masûm ile İmâmların buluğa ermeden vefat eden çocuklarının kastedilmesi, Alevîliğin Şii unsurlardan etkilenmesinin keyfiyeti açısından kayda değerdir (Üzüm, 2007: 114, 128-129; Teber, 2008: 148-149; Soygyer, 2012: 119-135).

c.3 Alevî Nitelemeli Gruplarda Hanefî-Mâtürîdî Çizginin Hakim Olması

Buna karşılık her ne kadar sözlü kültür olmasına bağlı olarak senkretik bir yapı arz eden,³³ bu nedenle de tarihte karşılaşmış olduğu dinî, mezhebî ve meşrebî geleneklerden bazı unsurları bünyesine alıp yeni aldıklarını da bünyesinde taşıyabilen özelliği dolayısıyla Alevî bünyede farklı mezhebî ve meşrebî unsurlar (Kutlu, 2008: 35-65; Üçer, 2010: 92-103) söz konusu olmakla birlikte açıkça ifade edilmelidir ki, Alevî nitelemesi kullanılan gelenek ya da gruplar üzerinde etkili olan ana/hâkim akım Hanefî- Mâtürîdî çizgidir. Nitekim iman esasları ve temel inançlar noktasında farklı mezhebî unsurların varlığı ile birlikte, tarihsel süreçte hem Anadolu öncesi hem de Anadolu'da özellikle ilk dönemlerde Hanefî kültür çevresinden etkilenmeleri sebebiyle günümüzde kendilerine daha çok Alevî nitelemesi kullanılan gruplarda daha çok Hanefî-Mâtürîdî unsurların ağırlıkta olduğu bilinmektedir (Üçer, 2010: 115, 191).

Nitekim Erkânâmeler ve Makâlât türü eserlerde ve günümüz Alevîlerinin dile getirdiklerinde de Amentü'nün esas kabul edilmesi, bu çerçevede genelde "hayır ve şerrin Allah'tan olduğu"nun kabul edilmesi, imanın 'kalp ile tasdik ve dil ile ikrâr' şeklinde tanımı, Allah'ın sıfatları arasında Tekvin'in sıralanması; Allah'ın görülebileceğinin kabul edilmesi, 'ümitle korku arasında bir tutum içerisinde olmanın' esas kabul edilmesi, itikadî alanda ele alınan temel hususlarda Alevîlikte Hanefî-Mâtürîdî çizginin yansımaları olarak dikkat çekmektedir (Kutlu, 2008: 39-46; Teber, 2008: 126-129; Üçer 2010: 228).

Aynı şekilde, Erkânâmeler'de Edille-i Şer'iyyenin 'Kur'an, Sünnet, İcmâ ve Kıyas' şeklinde sıralanması, Sünnî fıkıh mezheplerinin İmâmlarına atıfta bulunulması ve İmâm Mâtürîdî ve Ebû Hanife'nin mezhep imâmı olarak benimsenmesi; abdestin farzlarının dört olarak kabul edilip Hanefî usulde anlatılması ve abdestte başın dörtte bir oranında meshedileceği hükmü; namaz vakitleri ve rekatlarının ele alınışı, aynı şekilde Cuma, Bayram, Teravih ve Cenaze namazlarının da Hanefî çerçevede ele alınması –sözgelimi, imâmdan başka en az üç kişinin bulunması ve cumanın dördü ilk sünnet, ikisi farz, dördü son sünnet, dördü zuhr-i ahir, ikisi vakit sünneti ve ikisi de şerh üzerine kılınan kaza ve mukabelesi olmak üzere yer alması-; bayram namazlarının vacip namaz olarak kabul edilmesi, cenaze namazı kılınıp yanında da 've cellesenâük' ile beraber Sübhâneke'nin okunmasının esas olarak kabul edilmesi, Alevî kaynaklarda Hanefî uygulamaları ve kabulü göstermesi açısından zikredilebilecek bazı hususlardır (Teber, 2008: 125-134). Ayrıca abdestte ayakları yıkama, namazda elleri bağlama, secdede mühür kullanmama, iftar ve sahur vakitlerini ayarlama, mut'a nikâhını kabul etmeme vb. örnekleri çoğaltılabilecek pek çok konuda Alevîler, Hanefî içtihatlarına göre amel etmekte, bu bağlamda Caferî fıkıhı ile

bir ilgileri bulunmamaktadır (Üzüm, 2003: 149; Sezgin, 2002: 44, 116-117; Soyger, 2012, 120-121)³⁴. Nitekim Tokat bölgesinde kendileriyle mülakat yapılan Dedelerin de uygulamalar ile ilgili anlattıkları hususları Hanefî fikhına uygun olarak dile getirdikleri tespit edilmiştir (Üçer, 2010: 310-325).

Bu durumda yazılı kaynaklarda İmâm Cafer'in fikhî görüşlerine yer vermeden "Mezhebim Caferidir", "İmâm Cafer mezhebine uyarız", "Mezhebim sorarsan derler Caferî" gibi ifadeleri ile ikrar, nikâh, telkin vb. uygulama ve dualarda Alevîler tarafından dile getirilen "mezhepte Caferî" oldukları hususunun itikadî-siyasi ve fikhî bir mezhebin ifadesi olarak algılanamayacağı açıktır. Böyle bir kullanım içi boşaltılmış ve lafzî, daha doğrusu sembolik bir mahiyet arz etmektedir (Üzüm, 2003: 138-139, 143-144, 150; Kutlu, 2008: 63-64). "Mezhepte Caferî" olma konusunun Mezhepler Tarihi'nin usul ve metodolojisi içerisinde değerlendirilecek bir husus olmaktan çok, "tarikat önderliği" ve "yol kuruculuğu" anlamında bir kabul olduğu anlaşılmaktadır. Bu ise Muharrem ayı dolayısıyla yerine getirdikleri uygulamalarda da görüldüğü üzere bütün dinî hayat ve düşüncelerini tasavvuf/tarikat hayatı kalıplarında anlamlandıran bir olguda son derece tabii bir durumdur³⁵. Ayrıca burada Alevî kaynaklar ve dedelerce Muharrem ayının onuncu günü hakkında Peygamberlerle irtibatlı olarak ortaya konulan kabul ve görüşlerin Sünnî gelenekteki tarih, hadis, fıkıh ve mev'ıza kitaplarında yer alırken; bunlara Şii geleneğin şiddetle karşı çıkması ve söz konusu unsurların Kerbelâ'nın unutturulması adına Emevîlerce uydurulan şeyler olarak görülmesi hususunu tekrar hatırlatmak gerekmektedir.

4. Sonuç

Ülkemizde son dönemlerde sık sık gündeme gelen Alevîlik konusunun genellikle doğru bir şekilde ele alınmadığı, bu bağlamda tarihsel tecrübe ve metodik bilginin verilerinden yararlanılmadığı; buna bağlı olarak da yanlış bazı algılar ve uygulamaların söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim yakın coğrafyamızdaki olaylar bağlamında ülkemizde geçmişte her biri mensup oldukları ocak mensubiyetleriyle anılıp isimlendirilen; günümüz itibarıyla ise kendilerine daha çok Alevî ismi verilen grupların, hiçbir şekilde bir ilgileri, irtibatları ve benzerlikleri olmadığı halde, Suriye ya da ülkemizin Hatay başta olmak üzere bazı yerlerinde yaşayan ve kendilerine Nusayrî /Arap Alevîsi denilen gruplarla karıştırılması da Alevîlik nitelemesi kullanılan yapı ya da grupların yanlış bir şekilde değerlendirilebildiği hakkında çarpıcı bir veri olarak önümüzde durmaktadır. Günümüzde daha çok Alevî ismi kullanılan yapının ayrı bir "inançmış" şeklinde görülmesi/gösterilmesi örneğinde olduğu gibi ülkemizde Muharrem ayı münasebetiyle yürütülen etkinliklerde ve bu konuda yapılan yayınlarda da yine Alevîlik nitelemeli yapının yanlış bir şekilde algılandığı görülmektedir.

Şüphesiz, Muharrem ayı, Muharrem ayının onuncu gününü ifade eden Aşure ve Kerbelâ olayı İslam'a mensup bütün toplumlar için ortak değer ve sembollerdendir. Nitekim zaman zaman farklı algı ve tezahürler söz konusu olsa da, dünyanın hangi bölgesinde yaşarsa yaşasın, hangi dinî-kültürel alt kimliğe mensup olursa olsun, İslam toplumlarında söz konusu bu unsurlara bir şekilde önem atfedildiği ve bunların dinî-kültürel hayatta bazı yansımalarının görüldüğü bilinmektedir. Coğrafyamızda bu yansımaların, genel hatlarıyla bu ayda tutulan oruçlar, pişirilip dağıtılan aşureler ve Kerbelâ'da Hz. Peygamber (sas)'in torunu Hz. Hüseyin ile beraber ailesi ve yanında bulunanlardan şehit olanların yâd edilmesi ve matem tutulması hususlarında görünürlük kazandığı gözlemlenmektedir.

Ülkemizde yürütülen Muharrem etkinliklerine bağlı olarak ortaya çıkan tabloya bakıldığında, bu vesileyle tutulan oruç, matem vb. unsurların sadece Alevî şeklinde isimlendirilen gruplara ait özelliklermiş gibi ortaya konulması yanlışığın ilaveten bu noktadaki ikinci bir yanlışı Alevî gelenek ya da grupların Şii çerçevede görüldüğünü ihsas ettiren yaklaşım ve uygulamalar olduğu gözlemlenmektedir.

Muharrem ayı dolayısıyla yerine getirilen uygulamalar dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında Bektâşisi, Kızılbaş ya da diğer müstakil ocak mensubu olarak Alevî gelenekte yer alan oruç tutma, matem tutma ve aşure pişirip dağıtma vb. uygulamaların; tasavvuf ekollerinde yerine getirilen uygulamalar ile aynı anlam ve içerikte olduğu görülmektedir. Zira Alevî gruplar ya da gelenek, söz konusu bu uygulamalarını bir tasavvuf hareketi olmaları nedeniyle bahsedilen anlam ve içerikte şekillendirmiştir. Bu itibarla Alevî nitelmesi kullanılan gruplarca Muharrem ayı vesilesiyle yerine getirilen uygulamaların diğer tasavvuf ekolleri ile aynı algı ve içerikle yerine getirildiği hususu Alevîliğin tasavvuf ve tarikat hayatı bağlamında anlaşılması gerektiğini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Alevî kaynaklar ve dedelerce Muharrem ayının onuncu günü hakkında Hz. Âdem'in tövbesinin kabulünden, Hz. Musa'nın kurtuluşuna kadar peygamberlerle irtibatlı olarak ortaya konulan kabul ve görüşlerin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat geleceğindeki hadis, tarih, fıkıh ve mev'ıza kitaplarında yer alırken; bunlara Şii geleceğin şiddetle karşı çıkması ve söz konusu unsurların Kerbelâ'nın unutturulması adına Emevilerce uydurulan şeyler olarak görülmesi hususu, Muharrem ayı uygulamalarında Şiiiler'le Alevîler arasında temel algı farklılığını göstermekle kalmamakta, aslında bu temel algıya bağlı olarak Alevîliğin nerede görülüp anlaşılması gerektiği hakkında net bir tablo ortaya koymaktadır.

Alevî grupların Muharrem etkinlikleri dolayısıyla Şiilik çerçevesinde görülemeyeceği noktasında ülkemizde Şii grupların Aşure vesilesiyle yerine getirdikleri uygulamalara, Alevî gelenekte uygulanan oruç ve aşure unsurları ile matem uygulamaları dikkate alınarak göz atmak konunun çerçevesini daha da netleştirmektedir.

Ülkemizde Şiiler (Caferîler) Muharrem ayında oruç tutmamakta, Şii gruplarda aşure de pişirilmemektedir. Şiilerce yerine getirilen matem ve Aşure uygulamalarında sine vurma, zincir vurma, başvurma gibi insanın vücudu ile ilgili olan fiilî uygulamaların yanı sıra alem (elem) taşıma, Kasım Otağı (Utâk-ı Kasım) kurma, beşik vb. sembolik bir takım unsurların hiç birisi Alevî gruplarca yerine getirilmemektedir. Aksine, Alevî gruplarca yerine getirilen uygulamalar diğer tasavvuf ekollerine mensup olanlarca yerine getirilenlere paralellik arz etmektedir.

Bu durum bir tablo halinde sunulduğunda şu şekilde bir çerçeve ortaya çıkmaktadır:

Tablo 1: Alevî gruplarda, diğer tasavvuf ekollerinde ve Şii gruplarda Muharrem uygulamaları

	Alevî Gruplar	Tasavvuf Ekolleri	Şiilik (Caferîlik)
Muharremi Peygamberlerle İlişkilendirme	+	+	—
Muharrem orucu	+	+	—
Muharremde et yememe, su içmeme	+	+	—
Aşure (aşı/çorbası)	+	+	—
Sine vurma, zincir vurma, başvurma	—	—	+
Alem (elem) taşıma, Kasım Otağı kurma, beşik	—	—	+

Hulasa, Alevî nitelemeli grupların Muharrem ayı dolayısıyla sahip oldukları temel algılar Şii (Caferî) algılarla uyuşmamakta; aksine Ehl-i Sünnet geleneğinde yer alan tarih, hadis, fıkıh ve mev'ıza kitaplarındaki algılara paralellik göstermektedir. Aynı şekilde Alevîlerin Muharrem ayında ortaya koydukları uygulamalar, Şii (Caferî) uygulamalardan çok hemen hemen aynıyla Ehl-i Sünnet geleneği içinde görülen diğer tasavvuf ekollerindeki uygulamalara karşılık gelmektedir. Buna rağmen, söz konusu uygulamaların sadece Alevî gruplara aitmiş gibi görülmesi ya da gösterilmesi veya uygulamalar dolayısıyla Alevîliğin Şiilikle (Caferîlik)/ Alevîlerin Caferîler ile aynı çerçevede görülmesinin, konunun tarihsel ve bilimsel bilgilerin ortaya koymuş olduğu veriler dikkate alınmaksızın yanlış bir şekilde değerlendirilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu itibarla, Muharrem ayı vesilesiyle Alevî nitelemeli gruplarda yerine getirilen uygulamalar, günümüzde Türkiye'de Alevî nitelemesi kullanılan geleneğin ya da yapının tasavvuf hareketi olmasına bağlı olarak ortaya konulan uygulamalardır ve bunların diğer tasavvuf ekollerindeki uygulamalar çerçevesinde görülmesi gerekmektedir. Ana esaslar ve uygulamalar dikkate alındığında Alevî gelenekte Şiilikten (Caferîlik) daha çok Hanefî-Mâturîdî anlayışa para-

lellik söz konusu olduğu gibi Muharrem ayında yerine getirdikleri erkânlar da Alevî grupların, Şii (Caferî) çerçevede görülmeyeceğini ortaya koymaktadır.

Sonuçta, konu metodik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, ülkemizde Muharrem ayı münasebetiyle yerine getirilen uygulamalarla ilgili yapılacak olan her türlü etkinlikte, bu vesileyle tutulan oruç, matem vb. unsurların sadece Alevî nitelemeli gruplara ait özelliklermiş gibi ortaya konulması yanlışlığına düşülmemesi ve bu konuda diğer tasavvuf ekollerinde yerine getirilen uygulamaların da dikkate alınıp Alevîlerce icra edilen uygulamaların diğer tasavvuf ekollerince yerine getirilenlerle aynı içerikte olduğunun göz önünde bulundurulması gerektiği; ayrıca Muharrem ayı uygulamalarına bağlı olarak Alevîlik nitelemesi kullanılan yapının ya da geleneğin Şii çerçevede görülmeyeceği hususlarının açıklık kazandığı anlaşılmaktadır.

Sonnotlar

- ¹ İgili âyet-i kerimenin meâli şu şekildedir: “Şüphesiz Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu, Allah’ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat Allah’a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.” (Makalemizde kullanılan âyet-i kerimelerin meâlleri Diyanet İşleri Başkanlığı’nın -web sayfasında da yüklü bulunan- meâlinden alınmıştır.)
- ² Söz konusu âyetlerde, Allah’ın evrende var ettiği düzene göre ayların sayısının on iki olduğu belirtilmiş, bunlardan dördünün özel hükümlerinin olduğu hatırlatılıp bu düzenlemeye aykırı davrananların asıl kendilerine yazık etmiş olacaklarına dikkat çekilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de Tevbe suresinin 5 ve 36. âyet-i kerimelerinden başka dört âyette (Bakara 2/ 194, 217; Maide 5/2, 97) “haram ay” kavramı (tekil olarak) yer almıştır. Bunlardan Bakara süresinin 194. âyetinde haram ayın haram aya karşılık olduğu, aynı sürenin 217. âyetinde haram ayda savaşmanın büyük günah olduğu, Mâide süresinin 2. âyetinde bu aya karşı saygısızlık edilmemesi gerektiği ve Mâide süresinin 97. âyetinde hürmete lâyık bir mâbed olan Kâbe ile birlikte haram ayın da insanların iyiliğine vesile kılındığı belirtilmiştir. Ancak bu konuda farklı yorumlanmaya elverişli âyet ve hadislerin bulunması sebebiyle İslâm âlimleri arasında haram aylarla ilgili yasakların devam edip etmediği hususunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır (Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, 2006: 2 / 764-766). Haram aylar konusunda bkz.: (Algül, 1997: XVI / 105-106).
- ³ Fecr suresinin ilk küme âyetlerinin meali şu şekildedir: “1. Tan yerinin ağarmasına andolsun, 2. On geceye andolsun, 3. Çifte ve teke andolsun, 4. Geçip giden geceye andolsun (ki, müşrikler azaba uğrayacaklardır). 5. Şüphesiz bunlarda, akıl sahibi bir kimse için üzerine yemin edilmeye değer bir özellik vardır.”
- ⁴ Onuncu günü kurban bayramı olması ve bunu destekleyen rivayetlerin kuvvetliliği sebebiyle söz konusu ifadeden Zilhicce ayının on gününün anlaşılmasının daha doğru olacağı hakkında bkz. (Yazır, 1995: VIII/ 424- 426).
- ⁵ Bu konudaki bir diğer rivayet ise şu şekildedir: “Aşure Cahiliyye Araplarının oruç tuttuğu bir gündü. Fakat Ramazan orucu farz kılınca Rasûlüllah’a aşure konusu sorulmuş, O da ‘Aşure, Alah’ın

günlerinden bir gündür, dileyen bu günde oruç tutusun, dileyen tutmasın' buyurmuştur." (Ahmed b. Hanbel, 1978: II/ 57, 143).

- ⁶ Yavuz burada; çoğunun İsrâiliyyât'a dayandığını ifade ettiği söz konusu bu olayları ilmen doğrulama imkanı olmadığı gibi, bazılarının da yanlışlığının ortada olduğunu belirtmektedir. Meselâ, Hz. Peygamber (sas)'in hicreti 10 Muharrem'de değil; 12 Reülevvel'de gerçekleşmiştir. Eyüp Baş da, söz konusu olayların, Âşûra gününde gerçekleştiği rivayetlerine yer veren tarih kaynaklarımızın, dayandıkları tarihi bir delil ve kaynakları olmadığını; bunun Müslümanların Yahudi ve Hristiyanlarla zaman zaman bir arada bulunmalarının bir sonucu olarak, bu günde olduğu varsayılan olaylar hakkındaki söylentilerin sözlü geleneğe yerleşmesi, daha sonra da herhangi bir tenkide tabi tutulmadan yazılı kaynaklara geçmesine bağlı olduğunu düşünmektedir (Baş, 2004: 169).
- ⁷ Dinî literatürde matem orucu şeklinde bir oruç olmamakla beraber, özellikle Alevî gelenekte söz konusu bu orucun bu şekilde isimlendirilmesinin oruçla aynı zamanda Hz. Hüseyin'in yasının tutulması ve bu yas uygulamalarına bağlı olarak oruç esnasında da bazı kurallara riayet edilmesinin – ki bunun sadece Alevî geleneğe ait bir özellik olmadığı diğer tasavvuf ekollerince de dikkate alındığı metin içerisinde detaylıca işlenecektir– etkili olduğu düşünülmektedir.
- ⁸ Bu konudaki örnek bir uygulama Çubuk bölgesinde yapılmaktadır. Buna göre Çubuk bölgesinde Muharrem'den 3 gün önce oruca başlanmakta, 12'yle birlikte 15 gün tutulmaktadır. Oruca üç gün önce başlanmasının nedeni Müslim Akil ve çocuklarının Kerbela hadisesinden üç gün önce şehit edilmeleridir. Muharrem ayı girmeden önceki üç gün tutulan oruca "Müslim Akil Orucu" denir (Ersal, 2013: 534-535).
- ⁹ Bu uygulamayı 2013 yılında Çubuk Federasyonlar Birliği Başkanlığının organizasyonunda düzenlenen Muharrem ve Kerbelâ Şehitlerini Anma etkinliğinde programa katılan Şah Kalender Veli Ocağının Dedesi Ahmet Kuzukıran dile getirmiştir. Benzer bir uygulamanın Diyarbakır Bismil'de söz konusu olduğu görülmektedir. (Ersal, 2013: 534).
- ¹⁰ Elmanın cennet meyvesi olmasıyla ilgili kabul Tokat bölgesinde yürüttüğümüz çalışma esnasında bölgede elde ettiğimizi bir veridir. Elmanın bal ve sütle beraber Miraç'ta da ikrâm edildiği hakkında gelenekteki bir kabul ile ilgili olarak bkz.: (İmam Cafer Buyruğu, 1998: 13). Burada ayrıca şu ifade edilmelidir ki, özellikle Babağân Bektâşilerinde "su orucu" olgusu söz konusudur. Buna göre, Muharrem ayının birinci gününden onuncu günü öğle vaktine kadar su orucu tutarlar. Onuncu günü öğleyin oruç biterse de matem onikinci gün sabaha kadar sürer. Bu muharrem orucunu sade su için değil de tam oruç olarak tutanlar da vardır. Fakat on gün devamlı olarak gece-gündüz su içilmez. Nitekim susuzluk orucu hususu bu oruç için yapılan niyetlerde yer alan "Hz. İmam Hüseyin Efendimizin niyyet-i savm-ı atşânına –susuzluk orucu niyetine" sözleriyle de ifadelendirilmiştir (Noyan, 1995: 150-151).
- ¹¹ Genel kanaate göre Kerbelâ olayında Hz. Hüseyin tarafından olup da hayatını kaybedenlerin sayısı 72'dir (Yüksel, 2001: 91).
- ¹² Bu tarih kaynaklara 10 Muharrem 61/10 Ekim 680 şekliyle düşülmüştür (Fiğlalı, 1998: XVIII/ 520; Yüksel, 2001: 89).
- ¹³ Bu bağlamda insanlar dükkan ve çarşıları kapatıp alış-verişe son vermiş, helvacılar helva yapmaktan, aşçılar yemek yapmaktan, kasaplar hayvan kesmekten, sucular su dağıtmaktan men edilmiştir. Sokaklarda kubbeler yapılarak üzerlerine kıldan dokumalar asılmış, insanlar kıldan yapılmış

- elbiseler içinde ağlayarak üzüntülerini yansıtmışlardır. Kadınlar saçları dağınık, yüzleri siyaha boyalı bir şekilde, kendi yüzlerine vurarak, elbiselerini yırtarak şehirde, cadde ve sokaklarda feryadlar içinde yürümüştür. Ayrıca Hz. Hüseyin'in kabri başta olmak üzere, Şî'i imamların türbeleri ziyaret edilerek, ağlamaklı bir makamla mersiyeler okunmuştur. Kaynaklar bu günü Bağdat'ın tarihinde ilk defa yaşanan ve görülmesi gereken bir gün olarak kaydetmişlerdir (Bozkuş, 2011:117-118).
- ¹⁴ Muharrem ayının onuncu günüyle ilgili olarak aslında İslam tarihinde iki ayrı Aşure tatbikatı söz konusu olmuştur. Yukarıda bahsedilen yas içerikli anlayışlar dışında, özellikle Emevîler bugünü bayram havasında kutlamışlar; bu bağlamda, yeni elbiseler giymişler, süslenmişler, sürme çekmişler, davet ve ziyafet vermişler, helva ve tatlı dağıtmışlardır (Baş, 2004: 175).
- ¹⁵ Fuzulî'nin Kerbelâ olayını işlediği Türkçe eseridir. Detaylar hakkında bkz.: (Güngör, 1997: XV/20-22).
- ¹⁶ Alevîler arasında yazarının kullanmış olduğu mahlastan dolayı Kumrunâme ismiyle meşhur olan ve Kenzü'l-Mesâib şeklinde kısaltmalı ismiyle bilinen Kitâbu Müstetâbi Kenzi'l-Mesâib adlı mersiye kitabı, *Kumri-i Gülzâr-ı Hüseyinî* mahlaslı Azerî şair Mirza Muhammed Nakî (ö. 1892) tarafından kaleme alınmıştır (Özmen, 1998: V/ 93; Akpınar, 1982: V/439).
- ¹⁷ Sivas'taki uygulamalar hakkında bkz.: (Bozkuş,2011: 124-131).
- ¹⁸ Aynı konunun Tunceli'deki Alevîler arasında aynı anlayışlarla uygulandığı hakkında bkz.: (Yıldırım, 2011: 81-82).
- ¹⁹ Muharrem ayında su içmeme hususunda gösterilen hassasiyetin hemen hemen bütün tasavvuf erbabınca âdâb ve erkânının icrâ edildiği mekanlarda ya da tekke ve dergâhlarda da uygulandığı ve bu mekanlarda Hz. Hüseyin'in şehadeti esnasında çektiği susuzluk dolayısıyla çektiği ıstıraba ortak olmak amacıyla su tüketiminin asgariye indirildiği hakkında ayrıca bkz.: (Kara, 2008: 11).
- ²⁰ Bu uygulamanın Osmanlı zamanında bazı evlerde de yapıldığına dair kayıtlar, söz konusu hassasiyetlerin sadece tekkelerle sınırlı olmadığını göstermektedir. Baş'ın Musâhipzâde Celâl'den naklen zikretmiş olduğu Osmanlı dönemi evlerindeki uygulamalar buna işaret etmektedir. "Muharrem ayının onuncu günü, Hz. Peygamber'in torunu İmam Hüseyin'in susuz şehit edildiği gün olduğu için bazıları evlerde billur bardakları kaldırarak bakır veya toprak kupa ve taslardan su içer, fakat kana kana içmezlerdi. On gün oruç tutanlar, düğün dernek yapmayanlar, gülp eğlenmeyeneler vardı..." (Baş, 2004: 182).
- ²¹ Rifâîi, Kâdirî, Sünbülî farklı tasavvuf gelenekleri tarafından İstanbul'da cami-tekke merkezli bazı uygulamaları ile yakın zamana kadar Anadolu'da camilerde; söz gelimi, Kastamonu Nasrullah Camisi'nde mevlid ve mersiyeler okunduğu hakkında bkz.: (Özcan, 2009: XXIX/220).
- ²² Aşure geleneğinin Osmanlı zamanında bir saray geleneği olarak icra edildiği; bununla birlikte evlerde de bazı kurallara bağlı olarak pişirilip dağıtıldığı hakkında bkz.: (Baş, 2004: 181).
- ²³ Mevlevî geleneğinde de aşure kaynatıldığına dair bkz.: Gölpınarlı, 2006: 144. Gölpınarlı'daki bu kayda göre, "Mevlevîler'de de Aş(ura) kaynatılır, diğer tarikat şeyhleri de davet edilir, gül-bang çekilir, gül-bangde İmam Hüseyin ve Şüheda-yı Kerbelâ'nın ruhları taziz edilirdi."
- ²⁴ Yukarıda işaret ettiğimiz Alevî gelenekteki bu kabullerin Tunceli Alevîleri arasında da aynı çerçevede anlamlandırıldığı hakkında bkz.: (Yıldırım, 2011: 77). Aynı kabullerin farklı ocaklara mensup kişilerce kaleme alınan eserlerde de yer aldığına dair bir örnek için bakınız: (Bozkurt, 2008: 73-75).

- ²⁵ Tunceli’de de kimilerince 12 kimilerince 15 gün tutulduğu hakkında bkz.: (Yıldırım, 2011: 80). Visal orucu anlamında bir oruç Tahtacılar da tutmakta ve bunu “Oğundurma” ismiyle adlandırmaktadırlar (Selçuk, 2004: 135).
- ²⁶ Günümüzde Alevi olarak isimlendirilen gruplar geleneksel olarak birbirinden farklı ana ocak ve buna bağlı alt ocaklar şeklinde hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Konu hakkında yapılan bazı çalışmaların şu anda ulaşmış olduğu verilere göre Alevi gruplar arasında Hacı Bektaş Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Avuçan/Ağuçan Ocağı ve Hasan Dede Ocağı olmak üzere beş (5) ana ocaktan ve bunlara bağlı pek çok alt ocaktan bahsetmek mümkündür. Ana ocak ve buna bağlı alt ocak yapılanmasının görölmesi açısından söz gelimi Hacı Bektaş Ocağına bağlı alt ocaklara bakmak yerinde olacaktır. Sultan Samıt Ocağı, Güvenç Abdal Ocağı, Koçu Baba Ocağı, Hüseyin Gazi Ocağı, Seyit Cemal Sultan Ocağı, Şeyh/Işık Çakır Ocağı, Sarı İsmail Ocağı ve Kızıldeli (Seyit Ali Sultan) Ocağı Hacı Baktaş’a bağlı olan alt ocaklardır (Aksüt, 2009: 31-248). Ocaklarda varolan tasavvuf geleneği mensubiyeti de dikkate alındığında ana ocak sayısının beş ile sınırlandırma konusunda aceleci davranmamak gerektiği değerlendirilmektedir. Nitekim Aksüt’ün konumu belli olmayan ocaklar arasında zikrettiği Tokat Erbaa Keçeci Köyü merkezli ocağın da kendisine bağlı alt kolları bulunması ve Ahilik geleneğinin temsilcisi pozisyonuna bağlı olarak ana ocak olarak görülebileceği düşünölmektedir (Üçer, 2011:180-181). Çubuk havzasında yer alan Alevi ocaklar üzerine yapılan bir çalışma Alevi gruplarda ocak sistemi ve bunlar arasında hiyerarşik bir yapı olduğu olgusunun anlaşılmasına katkı sağlayan veriler içermektedir. Buna göre, Çubuk Havzası Alevi Ocakları’nın bağlı buldukları üst ocaklarla birlikte hiyerarşik örgütlenmesi şu şekildedir: Çankırı Orta İlçesinin Doğanlar (Avrateli) köyü merkezli Hacı Mehmed Abdal Ocağı ile Çankırı Eldivan Seydi Köyü merkezli Hacı Muradı Veli Ocağı, Çankırı Şabanözü Mart köyü merkezli Seyyid Hacı Ali Turabı Ocağı’na bağlıdır. İstanbul’da medfun bulunan Cibali Sultan adına kurulu Cibali Sultan Ocağı ile Hacı Ali Turabı Ocağı, Ankara Çubuk Sele Köyü merkezli Şah Kalender Veli Ocağı’na bağlıdır... (Ersal, 2013:193-202).
- ²⁷ Aleviler bu anlamda kendilerini Oniki İmam’dan biri kanalıyla Hz. Ali’ye dayandırmakta ve her biri farklı bir silsile takip etmektedir. Söz gelimi Tokat bölgesindeki Alevilerin kimi Zeyne’l-Abidin, kimi İmam Cafer, kimi Musa Kazım ve kimi de İmam Rıza aracılığı ile olmak üzere değişik imamlar ile kendilerini Hz. Ali’ye bağladıkları görölmektedir. Bu gelenek bölge dışındaki Aleviler için de söz konusudur. Nitekim Seyyid Hacı Ali Türabı Ocağının silsilesini Muhammed Bakır, Şücaeddin Veli Ocağının İmam Rıza, Sarı Saltukular’ın Muhammed Takı yoluyla Hz. Ali’ye dayandırması örneklerinde göröldüğu üzere bütün Alevi ocakları silsilelerini Oniki İmam’dan biri kanalıyla ve farklı silsilelerle Hz. Ali’ye ulaştırmaktadır. Hünkâr Hacı Bektaş Veli’nin silsilesinin ise Musa Kâzım’a dayandırıldığı malumdur (Üçer, 2009: 73, 74).
- ²⁸ Günümüzde Alevi kavramıyla nitelendirilen gruplarda ana damar Yesevilik olmakla birlikte söz konusu gruplar geçmişte Vefailik, Kalenderilik ve Haydarilik gibi hareketlerle bir biçimde ilişki kurarak bu yapılara bağlı bir şekilde varlıklarını sürdürmüşler (Üzüm, 2007: 24); buna ilaveten, “Abdallık”, “Ahilik”, “Melamilik” ve “Üveysilik” gibi farklı tasavvufi geleneklere mensup olagelmüşlerdir (Üçer, 2009: 67, 73).
- ²⁹ Söz gelimi Dede Garkınlı ocaklardan bir misal verilecek olursa, ana/baş ocak olan Dede Garkın’a ait olduğu zikredilen zaviye kayıtlara göre şu anda Derik ilçesine bağlı Dedeköy’dedir. Dede Garkın’a bağlı olan söz gelimi Şah İbrahim Veli ocağına ait, ocağın merkezi olarak görölen Malatya Hekimhan Mezirme (Ballıkaya)’de Şeyh Safı ya da Karadirek olarak bilinen bir ziyaret ya da tekke

bulunmaktadır. Şah İbrahim Veli Ocağına bağlı olan İbrahim Hacı Obası (Ocağı)'na ait ise bir zaviye Sarıoğlan yakınındaki Kesik Viran köyünde iken; bir diğeri yine Sarıoğlan'a bağlı Karaözü kasabasıdır (Üçer, 2011: 180). Ayrıca Alevi tekke ve dergâhları hakkında bkz.: (Öz, B. 2001; Doğanay, 2000).

³⁰ Aleviliğin tarikat olduğuyla alakalı farklı bölgelerdeki Alevilerin kendi kabulleri hakkında bkz.: (Kaleli, 1996: 424; Varlık, 2000:82; Eren, 2002:108; Taşşın, 2006: 48; Sinanoğlu, 2008:119). Aleviliğin soya dayalı tarikatlar olarak isimlendirilmesini anlamlandıracak bazı veriler için de bkz.: (Cengiz, 2000:149-153; Keskin, Y.M. 2004: 254).

³¹ Yeseviliğin tasavvuf hareketleri üzerindeki etkileri ve Bektâşiliğin Yesevilik'le ilişkileri çerçevesinde bir değerlendirme için bkz.: (Baş, 2011: 23-50).

³² Bu etkiyi teyit etmek bağlamında Safvetü's-Safâ'nın yazma nüshalarında yapılan bir inceleme, süreç içerisinde telakkilerin nasıl değiştiğini ve metinlere ne tür ilaveler yapıldığını göstermesi açısından burada zikredilmelidir. Kutlu tarafından okuyucunun dikkatine sunulan tabloya göre, 1358, 1457, 1464, 1491 yıllarına ait nüshalardaki "Padişah dediğimizden murad Hz. Risâlet(sas)tür ve vezirden murad Hulefâ-i Râşidin(ra)dir ve meşâyihdir" çerçevesindeki ibâreler; 1543 tarihli nüshada "Pes ol dedüğüm Padişah Paygamberdür (sa) ve veziri ve vasisi Emiri'l-müminin ve İmâmü'l-müttakin Ali ibn Tâlib (as) dür" şeklini almış; 1558, 1560, 1576, 1628 tarihli nüshalarda ise "Padişah olarak Hz. Peygamber" zikredildikten sonra vezir olarak ise "Emirü'l-Mü'minin Ali (as), Eimme-i Masûmîn (ra.) ve Meşâyih-i Din" şeklinde sıralanmıştır (Kutlu, 2008: 210-213).

³³ Aleviliğin sözlü kültür özellikleri taşıması ve senkretikliği hakkındaki bazı değerlendirmeler için bkz.: (Üçer, 2010: 25-26, 52, 227).

³⁴ Sezgin alan araştırmasında ve de sonrası yaptığı çalışmalarda abdest, namaz, bayram namazı gibi konularda, bu ibadetleri yapanların Hanefî mezhebi kurallarına göre yaptıklarını bizzat müşahade ettiğini söylemektedir. Ankara Beypazarı Alevileri üzerine yapılan bir çalışmada kendisini "Müslüman Hanefî-Bektâşi/Alevî olarak nitelendirenlerin sayısının "Müslüman Caferî" olarak nitelendirenlerden çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bkz.: (Güngör, Ö., 2007: 153).

³⁵ Ayrıca "şeriatta İmâm-ı Azam mezhebinden; tarikatta Caferî mezhebinden" oldukları yönündeki bir yaklaşım ve Alevilerin "bâtinen Caferî" olduklarına ilişkin ifadeler konunun çerçevesinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Buyruk nüshalarında yer alan Şi'îlik başlığında "Şi'î mezhebinin Muhammed ile Ali'nin dört kapı kırk makam ve onyedî erkândaki birlikleri üzerine kurulduğu" nun ifade edilmesi, çizdiğimiz bu çerçeveye beraber Aleviliğin bütün telakkilerini tasavvuf hayatı kalıplarında anlamlandırdığının anlaşılmasına katkı sağlayan hususlardandır (Üçer, 2008: 230, 233). Bu konuda aynı doğrultudaki tespit ve veriler açısından bkz. (Soyyer, 2012: 114-122).

Kaynakça

- AHMED B. HANBEL, (1978). *Müsned (I-VI)*, Beyrut: El-Mektebetü'l-İslâmi.
- AKPINAR, Y. (1982). "Kumri". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul.
- AKSÜT, H. (2009). *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara:Yurt Kitap-Yayın.
- ALGÜL, H. (1997). "Haram Aylar". *TDVİA. XVI/105-106*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- BİLMEN, Ö.N. (1957). *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul.

- BAŞ, E. (2004). "Aşûre Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler". *AÜİFD*, XLV (I), 167-190.
- (2011). "Ahmed Yesevî'nin Bektaşılık, Alevilik Üzerindeki Etkileri Ve Osmanlı Dinî Hayatındaki İzleri", *AÜİFD*, LII (2), 21-53.
- BEDER, E. (ty). *Hüseyin Vây* İğdır İlinde Muharrem Ayı Törenleri. Yozgat: Kün Yay.
- BOZKURT, N. (2008). *Erkânname, Kur'an'da Alevi Erkânı, 100 Konu- 100 Deyiş - 100 Ayet*, Ankara.
- BOZKUŞ, M. (2003). *Büveyhiler ve Şiilik*, Sivas: Vizyon.
- (2011). *Anadolu'da İslam ve Mezhepler*. Sivas: Asitan Yay.
- BUHÂRÎ, (1987). *El-Câmi'ü's-Sahîh, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, (I-XVII) çev: Mehmed So-fuoğlu. İstanbul: Ötüken Yay.
- CENGİZ, R. (2000). *Çamiçi Beldesinde Dinî Hayat; Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Elazığ: FÜSBE.
- DOĞANAY, E. (2000). *Anadolu'da Yaşayan Dergahlar*. İstanbul: Can Yayınları.
- EREN, S. (2002). *Sosyolojik Açından Ordu Yöresi Aleviliği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Ün. SBE.
- ERSAL, Mehmet. (2013). *Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı: Çubuk Havzası Aleviliği Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FIĞLALI, E.R. (1984). *İmâmiyye Şiası*. İstanbul: Selçuk Yay.
- (1998). "Hüseyin". *TDVİA*. XVIII/518-521. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- GÜNGÖR, Ö. (2007). *Ârâf'taki Kimlik: Alevilik/Bektâşılık*. Ankara: Akasya Kitap.
- GÜNGÖR, Ş. (1997). "Hadikatü's-Suadâ". *TDVİA*. XV/20-22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- (2003). "Maktel". *TDVİA*. XXVII/ 455. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın-ları.
- (2003). "Maktel-i Hüseyin". *TDVİA*. XXVII/ 456-457. Ankara: Türkiye Diya-net Vakfı Yayınları.
- GÖLPINARLI, A. (2004). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İn-kılap Kitabevi.
- (2006). *Mevlevî Adab ve Erkânı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- İLMİHAL(I-II). (2011). Komisyon. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- İMAM CAFER-İ SADIK BUYRUĞU. (1998). haz.: Adil Ali Atalay. İstanbul: Can Yayınları.
- İMAM GAZALÎ. (1975). İhyâü *'Ulûmî'd-Din* (I-IV). ter.:Ahmed Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yay.
- KALELİ, L. (1996) . *Binbir Çiçek Mozaîği Alevilik*. İstanbul: Can Yay.
- KARA, M. (2008). "Dergahlar ve Mersiyehaneler", *Türk Edebiyatı Dergisi*, 411: 10-15.
- KESKİN, M. (2010). *Şâfi İlmihali*. Ankara: DİB Yayınları.

- KESKİN, Y.M. (2004). *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*. Ankara: İlahiyat Yay.
- KOÇOĞLU, K. (2011). "İğdir'da Yaşayan Aşura", *Milel ve Nihal*, 8 (3): 151-188.
- KUR'AN-I KERİM VE MEÂLİ. Komisyon. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, <http://kuran.diyaret.gov.tr/>.
- KUR'AN YOLU TÜRKÇE MEÂL VE TEFSİR. (2006). Komisyon. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- MÜSLİM. (1981). *El-Kütübü's-Sitte*, Sahihu Müslim. İstanbul: Çağrı Yay.
- KUTLU, S. (2008). *Alevilik-Bektaşilik Yazıları, Aleviliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safi*. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- MELİKOFF, İ. (1994). *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınevi.
- NOYAN, B. (1995). *Bektaşilik Alevilik Nedir*. Ankara. Ant-Can Yayınları.
- OCAK, A.Y. (1999). "Aleviliğin Tarihsel, Sosyal Tabanı İle Teolojisi Arasındaki İlişki Problemine Dair", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler*. 385-398. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ONAT, H. (1993). *Emeviler Devri Şiir Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*. Ankara.
- OPÇİN, T. "İstanbul'da Tekkeler Bir Ay Boyunca" 10 Muharrem-Kerbela Yası" Tutuyor/ Tekkeler Muharrem'de "kan" Ağlıyor", *Yeni Aktüel*, <http://www.yeniaktuel.com.tr/tur117,183@2100.html>.
- ÖZ, B. (2001). *Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşiler Dergâhları*. İstanbul: Can Yayınları.
- ÖZ, M. (2009). "Taziye". *TDVİA*, XL/ 203-204. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZCAN, N. (2004). "Mersiye", *TDVİA*. XXIX,/219-222. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZMEN, İ. (1998). *Alevi-Bektaşiler Şiirleri Antolojisi (I-V)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ÖZTELLİ, C. (1989). *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yay.
- SELÇUK, A. (2004). *Tahtacılar*. İstanbul: Yeditepe Yay.
- SEZGİN, A. (2002). *Sosyolojik Açından Alevilik-Bektaşilik*. Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- SİNANOĞLU, F. (2008). *Türk Kültüründe Alevi-Bektaşiler Olgusu (Malatya Örneği)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- SÜHREVERDÎ, Ö. (1989). *Tasavvufun Esasları –Avârifu'l-Meârif Tercümesi-*. haz.: H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz. İstanbul: Erkam Yay.
- SOYYER, A.Y. (2012). *19. Yüzyılda Bektaşilik*. İstanbul. Frida Yayınları.
- TABERİ, M. (1999). *Tefsiru't-Taberî, Câmî'u'l-Beyân fi Te'vilü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- TAŞĞIN, A. (2006). *Türkmen Aleviler –Diyarbakır Örneği-*. İstanbul: Ataç Yay.
- TATÇI, M. (1991). *Âşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri*. Ankara.
- TEBER, Ö.F. (2008). *Bektaşiler Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar*, Ankara: Aktif Yay.
- TOPDEMİR, C. (2006). *Aşura*, İstanbul: Cem Vakfı Cep Kitapları Dizisi.

- TOSUN, N. (2011). "Tekkelerde Âşure ve Mâtem Gelenekleri", Şefkat Dergisi, 10, <http://www.sefkatdergisi.com/sayi-10/264-tekkelerde-vsyre-ve-mvtem-gelenekleri.html>, Erişim tarihi: 01.01.2011
- TUR, S.D. (2002). *Erkânname Aleviliğın İslam'da Yeri ve Alevi Erkânları*. İstanbul: Can Yay.
- ULUDAĞ, S. (1998). "Ağıt", *TDVİA*, I/470-472. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- UZUN, M. (2006). "Muharremiyye", *TDVİA*. XXXI/ 8-9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÜÇER, C. (2010). *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- (2011). *Alevilikte Musâhiblik*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- (2008). "Aleviliğın Neligi ve Şi'ilik (Caferilik) ile İlişkinin Çerçevesi" *Marife Dergisi*, 8 (3) : 205-238.
- (2009). "Alevilik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri Ve Bazı Mülâhazalar" *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12 (33): 63-88.
- (2010 b). "Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı, Bazı Âdâb Ve Erkân" *Anadolu'da Aleviliğının Dünü ve Bugünü*, editör: Halil İbrahim Bulut. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları. ss. 457-510.
- ÜZÜM, İ. (2007). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- (2003). "Alevilerin Caferi Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevilik-Caferilik İlişkisi veya İlişkisizliği" *İslâmiyât*, VI (3):127-150.
- (2010). "Duygunun Tarihe Meydan Okuması: Tarihi Kerbela Olayının Tahrifi Bağlamında 'Utâk-ı Kasım'", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela Sempozyumu (I-III)*. III/ 137-141.
- VARLIK, A.A. (2000). *İslâmiyetin Özü ve Alevilik-Bektaşılık*. İstanbul: Can Yayınları.
- YAŞAROĞLU, M.K. (2006). "Muharrem", *TDVİA*. XXXI/ 4-5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- YAZIR, M.H. (1995). *Hak Dini Kur'an Dili (I-IX)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- YAVUZ, Y.Ş. (1991). "Aşure", *TDVİA*. IV/ 24-26. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- YILDIRIM, E. (2011). "Tunceli Yöresi Alevilerinde Muharrem Ayı'nın Önemi ve Aşure Geleceği" *Fırat Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, 16 (1): 71-84.
- YÜKSEL, A.T. (2001). *İhtirastan İktidara Kerbelâ*. Konya: Yediveren Yayınları.